

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обсязі два і пів аркуша.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВНОСИТЬ:

З додатком „Словаря російсько-український“: на цілий рік 8 зар., [для заграниці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зар., [для заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 зар., на чверть року 1 зар. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і екенедіяція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописно „Зорі“. Твори уявляють редакцією непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причини. — Редакція відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено поштової марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

М і ж н а р о д.

Повість М. Школицька.

[Д а л і].

XIV.

Проминула весна, минула і половина літа. Наталка та Петренко раювали. Потаїні вічні гулянки по Удаю зробили ся у їх звичайними. Наталка не лякаючись уже покидала свою повітку і виходила до панича на умовлене місце. Однак гулянки ці були не щоденні, але все-ж таки досить частенькі, бо закоханим дуже подобалось притульні зайти і відрикатись від такої втіхи ні одно з їх не наважило ся навіть і подумати. Загально кажучи, закохани не могли по-скажтись ні на що, бо окрім вічних гулянок, у Петренка був ще вироблений і новий плян відпоси до Наталки, а саме: він порішив тепер яко мога пильніше ваятись за вчення своєї коханої, а того став уже ходити до неї що вечера і старанно задавав лекції загального вчення. Добра Наталчина пам'ять та хист до вчення подавали Петренкови непохитну надію, що мета його виповнена буде як найкраще, і він учив Наталку не тільки з великою охотою, а навіть з радістю. Однак слід зауважити, що Петренкові мети не видав ніхто, це була його тайна. Петренкови хотіло ся, бачите, перш над усе добитись ширю бажаного послідку, се-б то поставити Наталчину освіту яко мога на вишчу ступінь, а вже тоді зробити на неї цілком несподіване вражіння, а саме при батькови та матері назвати її своєю молодою і, не відкладаючи на довго, скінчити цю справу шлюбом. Оце була Петренкова цютайна мета і він мочує аме старанно наближав ся до неї.

Омельян Попович.

Наталка і в голові собі не поклала про такі потайні Петренкові пляни, а того, коли надумалась вона, на чому може скінчитись її кохання до панича, то після деякого вагання і звернула ся з цім запитанням до Петренка. Але цей вдав а себе замисленого, зітхнув важко і, хитаючи головою, відмовив:

— Запитання твоє вельми поважна річ, і мені здасть ся, воно повинно розвязатись тим, що ми поспильнуємо розшукати тобі хорошого чоловіка, відамо за його завіт, та тоді й розпроцаєм ся на віки вічні!...

Промовляючи ці слова, Петренко пильно дивив ся на Наталку і ніби втішав ся тим вражінням, яке зробила на неї його промова. Але-ж це були жарти, — слідком за останніми своїми словами Петренко хутко прихилив ся до Наталки і, ширю цілкуючи її, промовив весело:

— Наталю! Пам'ятай ти собі до кінця віку от що: кохання наше крім хорошого не скінчать ся другим нічим!

І слів таких задля Наталки було досить. Потаїні турботи її та сумлива тривога зникли відразу, і зникли на віки. Вона вже не розпитувала панича далі, та й і не хотілось навіть допитуватись, бо таким словам його вірила вона як заповіді, а того відразу була заповнена, що кохання їх скінчить ся не лихим, а тільки добрим, хорошим. І, замість усяких випитувань, Наталка ширю пригорнула до своїх грудий панича і любе його обличчя обспала безліччю палких, гарячих поцілунків. З цієї хвилини Наталка полюбила Петренка ще дужче, вона кохала

його усіми своїми душевними силами і не міркувала більше ні про що.

Наступила нарешті осінь. Петренко не забув свої думки про школу і відчинив її у своєму власному будинку. Небагато селяни довідалися, що через тиждень паніч прийме до своєї школи душ 10 або 12 учеників і почне їх учити. Така цікава вістка облетіла село у один мент і до Петренка що Божого дня почали приходити селяни з низенькими поклонами та проханням прийняти до школи їх дітей. Петренко спершу обіцяв усім, але далі побачив, що задовольнити всіх було не можна, а того мусів відрікатись, бо хатину задля школи призначив він невелику і помістити в ній більше як 12 душ дітей зовсім було не можна.

Багатьом селянам дуже гірке було паничеве відмагання, але-ж вони добре розуміли, що то була правда і мусіли з нею миритись. Однак як не мирились вони з такою пригодою, але-ж разом з тим і дуже турбувало їх те, що чийсь дванадцять хлопців будуть учитись, а їх діти ні. І турботи невадовольнених селян скінчилися нарешті тим, що днів через чотири вони зійшлися, погомоніли, порадилися, найняли пугу свирітську хату та й пішли тоді прохати Петренка, щоб згодився він учити їх дітей не у себе дома, а у найнятій, просторій хаті і разом з тим пораяв їм, що слід зробити, щоб найнята хата справді погожа була на школу. Петренко з дорогого душею згодився на всі прохання і тижнів через три задав уже у ново-прилаштованій школі першу лекцію своїм ученикам, яких зібралося тепер душ до сорока.

Дуже раді були селяни своїй школі, але-ж Наталка раділа їй мабуть ще більше. Вона від радощів землі не чула під собою і ще тижнів за два до першої лекції, кожного Божого дня усе допитувалася у Петренка, чи можна їй буде прийти у школу на першу лекцію? Петренко що раз відповідав їй, що можна, але-ж не вважаючи на те, Наталка другого дня допитувалася знову, а там знову, та так і велося, аж поки нарешті розпочалося вчення.

Побувши на першій лекції, Наталка так зацікавилася школою, що стала найласкавіше упрощувати Петренка, аби той дозволив їй бути його помічницею. Петренко згодився, але-ж поставив Наталці умову, що вчити школярів дозволить їй тільки тоді, коли вона гарненько ознайомить ся, як треба вести шкільне діло.

Обіцяючи такій Наталка була дуже рада і так пильно почала приглядатись до шкільного вчення, що місяців через півтора Петренко дозволив їй, під власним доглядом, дати школярам першу лекцію і лекція ця пройшла так добре, що Петренко похвалив навіть Наталку за її дотепність і цим стілько натхнув у її душу щирої радості, що увесь той день здавав ся їй надзвичайно великим святом.

Та й не сама тільки Наталка раділа так в цей день; справляли у своїй душі свято і її батько та мати. Параска навіть аж заплакала, що діждалася такого щастя, а Іван так усе осміхав ся, та з гордощами вислухував сусідів, що те-ж не проминули такого значного випадку і з задрістю гомоніли про Наталку не тільки поміж собою, а навіть доводили і її батькови та матері прямо у очі, що от мов послав Бог щастя: „Тепер Наталка ваша може й не дивитись на простих парубків, щаслива доля повела її другим шляхом, тепер уже не простий парубок випаде на її шлюбно долю, а сміливо доживати не вона вік дядихою, купчихою, а то й попадею...”

XV.

Гомоніли сусіди, а Петренко з Наталкою працювали тим часом у своїй новій школі, і працювали так щиро, що не заперітили навіть, як промайнула й зима з своїми лютиям морозами та глибокими снігами. Вони опам'ятались тільки тоді, коли вже весна сама нагадала їм, що простувє в гостину з своїми весняними струмками-воркотунчиками, ласкавим сонцем, та першою зеленою травичкою.

Не залишила Наталка і свого власного вчення; майже що вечера заходив до неї паніч і то загадав їй лекцію, то вів розумні бесіди, а в святні дні обоє вони читали напереміну деякі книжки.

— Добрий-вечір вам! — привітав якось Петренко Іванову сімю і, причинивши за собою хатні двері, подав Наталці віточку зазеленілої дрібними листочками верби.

— Де це ви, Андрію Івановичу, розшукали зелену віточку? — здивовано запитала Наталка, — чи вже-ж таки верба розпустилась?

— Як бачиш? Я те-ж сьогодні тільки спиткав одей весінний подарунок... А які листочки чудові, подиви ся! І, дивна річ, якось воно зима цього року так швидко пройшла, що я, далебі, й не стягнув ся.

— Де там швидко, Господь з вами! — промовила Параска, — мені зима оця адала ся за цілий рік!

— А мені те-ж промайнула як один день, — промовила Наталка, — та чи й давно справді була перша моя лекція в школі? Я памятаю її з такими подробицями, що ніби вона не далі, як учора була.

— Та про тебе то й казати нічого! — осміхаючись озвав ся Іван, — тобі у школі цілий рік за одну хвилину може адатись! Я вже це добре заперітив!

— Так що-ж, це дуже добре! — промовив Петренко, — така прихильність до школи покаже тільки щире бажання служити великому ділу просвіти; я від серця радуюсь цьому, і вже поклав у своїй душі зробити Наталку вчителькою безпремінно, і сподіваю ся, що добу ся цього, хоч би там що!... Побачимо тільки, як громада візьметь ся за будівлю школи; коли шпарко та жваво, то на ту зиму Наталка буде вже в Пенях справжньою учителькою, по всіх законних правах.

Іван з Параскою дуже уважно вислухувались до паничевих слів, бо вони задля їх були не тільки великою радістю, а навіть і повинною, позаяк Петренко раніше не говорив їм про це нічого. Що-ж до Наталки, то остання чула вже ці слова не раз, та тільки їй не вірилось, щоб вона, проста дівчина, та зробилася учителькою на законних правах. Їй завжди здавало ся, що вчительками можуть бути тільки дійсні паночки, а того й вислухувала вона паніча мовчки; на цей же раз не витерпіла і поставила Петренкови таке запитання:

— Та хіба-ж таки можна, щоб мене затвердили справжньою вчителькою?

— А чому-ж не можна? Навіть запевне затвердять! Чого тобі так здасть ся, що ти не можеш бути законною вчителькою?

— Та того, бачите, що вчительок у плахтах та в корсетках не буває, задля цього треба бути паночкою, а не мужичкою.

— Ха-ха-ха! — зареготав Петренко, — та хіба-ж довго замість корсетки надіти на себе сукню? Діло, Наталко, не в сукні, а в освіті; адаси іспит на вчительку, от ти і вчителька законна! Паночки з своїми бантиками та торочками тут овісі не мають ваги, і ніякими шовками не здолають вони переважити твоєї корсетки, коли будуть освічені менше, ніж ти!

— Добре, панічу, але все-ж таки випадає, що Наталка повинна буде залишити корсетку, коли скажуть їй, чи як там, що вона вчителька? — запитала Параска.

— А, звичайно, корсетку тоді по боку! — промовив Петренко.

Наталка почервоніла і забалакала:

— Так се-б то я повинна буду ходити тоді цілком по паньськи?... У сукнях, у шапочках?... Та в мене-ж усе село сміятиметь ся тоді!... Та й як його у біса вдягатись у те мудре вбрання? Я йому мабуть і ярмісу не знайшла-б ніякого!...

— Ха, ха, ха! — зареготав Петренко, знову, — чи варто-ж тобі про таку дурницю міркувати? На мою думку, так ти повинна турбуватись тільки про те, щоб добре іспит пройшов, а решта — два рази дурниця!

Наталка почервоніла ще дужче і тихо промовила:

— Та про це то у мене й в голови ніколи не виходить; а що про сукні, та це так собі, до слова прийшло ся!

— Ну, так отже тобі моя правда, — говорив Петренко далі, — найкраще від усього буде от що: не турбуй ся ти ні про іспит, ні про панське вбрання, бо іспит твій повинен пройти так само легенько, як проходять у тебе шкільні лекції, — я в цьому більше ніж певен, а про вбрання не слід

міркувати, та турбуватись тільки того, що воно цього не варто: передягнути із сїртука в свиту і з корсетки в сукню нема нічого найлегшого! Коли-ж і слід тобі мати щось на увазі, так тільки от що: цієї осени ти поїдеш складати іспит на вчительку безпреміно, оде собі й заміть.

— А де-ж це треба складати той іспит? — запитав Іван.

— Багато подекуди можна, але на мою думку, найкраще буде в Києві. Там живе моя двоюрідна сестра і Наталю сьміливо можна буде примістити у неї, поки скінчить ся її іспит.

— А довго-ж це тягти меть ся? — запитала Параска.

— Певна річ не більше, як один місяць.

— Місяць! Ого-го! Чого-ж це так довго? — тривожно промовила Параска.

— Овсі не довго! — спокійно відповів Петренко і повернув ся до Наталки, — воно й до речі, я напишу тоді до сестри, щоб вона, за одним заходом, поклоноталась справити тобі і друге вбрання; таким чином ти повернеш ся тоді до нас з Києва зовсім вильшою: і вчителькою і в сукні!

— Так то воно, паничу, так, але-ж де його взяти тих грошей на всю оцю турбацію? Карбованцем тут, або трьома не відхируеш ся! — заговорив Іван.

— Та я це й сам добре знаю, — відповів Петренко, — але-ж будемо так робити, щоб усе було гаразд; я на перший злучай сам уже попильную над цією справою, а далі Наталю буде заробляти гроші і вже не тільки не потурбує вас, а навіть і в чималій пригоді ставати ме.

Іван з Параскою зітхнули, а Наталка осьміхнулась і промовила:

— А мені, все-ж таки, так страшно робить ся, як подумую!...

— От ще дурниця, чого тут боятись? Навпаки — ти повинна радуватись, гордитись!...

— Та я то радуюсь у душі, — Господи, як радуюсь, але-ж разом з тим і страшно робить ся... Тільки в'явлю собі, що ось я у Києві, у незнайомій пані — вашої сестри, а далі у якомусь будинку на іспиті, — всі на мене дивлять ся, питають мене... Ух, аж від однієї думки тіло здригаєть ся!

— Де-ж пак! А вже-ж! — з великим спочуттем промовила Параска, пильно дивлячись на свою єдину, кохану Наталю.

— Пусте, дурниця! — промовив Петренко, — це так тільки в думках здаєть ся, а приїдеш у Київ, так другого-ж дня усе відмінить ся!

XVI.

Весна роскошує на землі знову. Все зазеленіло, зацвіло під ласкавим соняшним промінням і все осьміхнуло ся до любого сонечка. Дивно тільки, що Петренко з Наталкою привитали цю весну якось особливо спокійно. Ні в йому, ні в її не з'явилося цієї весни ні такого кипучого почуття, яке хвилювало в їх жилах торішньої весни, ні таких запальних, закоханих думок, а все йшло якось тихо, спокійно, хоча в відносинах їх і не було, здаєть ся, ніякої відміни. Наталка, як і торік, перейшла на літо у повітку і вечерами знову виходила до панича на тихий берег Удаю; Петренко те-ж з великою охотою випливав на своєму човні прогулюватись і завжди, здаєть ся, був дуже веселий та задовольнений, коли легкий човен ніс його укупі з Наталкою по гладенькому Удаєвому плесу, та обоє вони бавились чудовим одсьвігом воряного, блакитного неба, що ніби спочивало у прозорій, чистій безодні глибокої води. Коротенько кажучи, у закоханих все йшло так само, як і торішньої весни, а про те на душі у того й другого лежав якийсь тихий спокій і ні разу не ворушили його такі бурхливі хвилі, які здіймались у їх душах торішньої весни. Потайні стравання в березі, розмови на човні, — все оце те-ж складало ся ласкаво, привітно, а про те і в цих речах спочував ся потроху брак того впивання, від якого торішньої весни тремтіло їх серце, тіло і напувала ся уся істота.

Відміну цю закохани спочували обоє, але-ж розмови про неї не заводили: вони ніби розуміли одо другого без слів і мовчки згоджувались, що спокій їх звичайний і що розмовляти про його зовсім марна річ.

— Чого це ти, Наталю, така невесела сьогодні? — запитав якось Петренко свою кохану, коли плили вони одного

вечера по Удаю до свого коханого пристановища, — піскуватого вагірячка, що розлягало ся далеко за селом і, ніби величченим вінком, оточене було густою, зеленою лозою.

— Не знаю, так собі! — тихо відповіла Наталка, задивляючись у глибоку безодню прозорого Удаю.

— Може ти міркуеш... може турбує тебе думка, щоб часом... може... — І Петренко задивив ся на Наталку.

Наталка мовчала.

— Чому-ж ти нічого не кажеш? — озвав ся Петренко знову, — ти мені повинна говорити про все, таїтись нічого! Ти може...

— Та ні, ні, я так собі! — перебила Наталка, — мені певне так здало ся... Ні, ні, не може бути! — скоромовкою пробурмотала Наталка далі і, поцідувавши Петренка в очи, почала на півголосно:

Ой послала мене мати

До криниченьки:

— Наноси-ж ти, моя доню,

Та водиченьки!

— А все-ж таки ти памятай: ховатись від мене не слід, — пробурмотав Петренко і підхпив:

Та водиченьки!

Ой, мамо, мамо, мамо,

Та водиченьки!

Просьнівавши половину пісні, Андрій Іванович промовив:

— Еге! Я й забув тобі сказати: сьогодні прийшов до мене з Києва від сестри лист. Пише вона, що з превеликою радістю згодна привитати тебе і допомогти в усьому, чим буде спроможна, жалкує тільки, що нігде тобі у неї прожити, бо квартира у їх така невеличка, що тісно навіть і своїй сімї. Одначе сестра обіцяє примістити тебе у своїх знайомих. Але-ж задля нас з тобою це однаковісенько, — нам важно тільки те, аби тобі була спромога прожити два, чи три тижні у знайомих людей, а не в гостинниці. Правда, Наталю? Чи ти як думаєш?

— А вже-ж правда!... Тільки мені здаєть ся, — Господи, яка-б я була щаслива, коли-б ви самі поїхали зо мною!... Тоді-б мене ніщо не злякало! Осьміхаючись би на іспит пішла! — промовила Наталка і так чогось почервоніла, що їй аж душно зробило ся.

Петренко подумав трохи і відповів:

— Що-ж, побачимо, може поїду й я. Тільки-ж даремно ти, Наталю, про це турбуєш ся; я певен, що тобі у Києві буде так само, як і дома!

— Так я-ж нічого, я тільки так сказала вам! — ще дужше червоніючи промовила Наталка.

— Та я знаю, а все-ж таки — чого тобі турбуватись? Що до іспиту, так я-ж розказав тобі про його усі подробиці, і як, і що, та крім того і сестра моя людина така, що нілком може заступити мене: вона і покаже тобі і розкаже про все, побачиш! Та коли-б я, нарешті, не покладав ся на неї, то хіба-ж таки пустив би тебе саму у Київ, та ще й на іспит? А вже коли роблю так, то будь певна, що розміркувавши, розваживши про все заадалегідь, а не як небудь! Правду сказати, я таки й сам гадав поїхати з тобою, але-ж мусів залишити цю думку, бо прожити нам укупі з тобою було-б нігде, а в гостинниці хоча-б і можна, так на це-ж треба багато грошей; жити-ж з тобою у Києві нарізно, так це точнісенько те саме вийде, коли я вістанусь і на хуторі, а тією тільки відміною, що живучи дома, я збережу кілька карбованців і вони можуть піти у нас на щось видатніше і користніше.

— А що-ж, як я не зложу іспиту? — запитала Наталка.

— Що? Та нічогоісенько, — відповів Петренко, — але ж кажу тобі, Наталю що ти його зложиш дуже д-гко; знання твої персягнули вже далеко вище, ніж вимагає того іспит на сільську вчительку.

— А як же я стурбуюсь, злякаюсь? А це може пошкодити, я добре знаю.

— А вже-ж, що може, так отже я й кажу тобі, щоб пильнувала ти про власний спокій та памятала завжди, що коли-б трапилось і не гаразд, так за це тобі ніхто і слова не скаже; тільки й шкоди буде, що через якийсь там час доведеть ся скласти іспит удруге. От тобі все й страхуйте!

Але-ж кажú тобі ще раз, що іспит ти зложиш безприменно, і я запевне аустрину тебе вчителькою і привитаю таким подарунком, якого ти ніколи й не сподівалась.

Наталка осьміхнулась і, не звертаючись до Петренка, а ніби сама до себе, промовила:

— Що-ж воно за подарунок такий?

— Е, Наталю, марні турботи! Не відгадаєш! — те-ж осьміхаючись запевняв Петренко.

— А маєте ви того подарунка тепер, чи нема?

— Ні, є!

— Ну, так я знаю! — весело вигукнула Наталка.

— Отже й не знаєш, та й не відгадаєш його ні за що в свьіті! Єй-же Богу, не відгадаєш! Я знаю, на що ти стріляєш, — ти думаєш, що подарую тобі твори Шевченка та Пушкіна, — о ні, голубонько! Цю таки обцянку ти одержиш, але-ж крім сього я наготовив тобі подарунок ще один, і жде він тебе аж з торішнього літа, але-ж довідаєш ся ти про його тільки тоді, коли зложивши іспит повернеш ся до дому вчителькою.

Тасмний цей подарунок дуже зацікавив Наталку і вона пристала до Петренка з тоненькими випитуваннями, оточивши їх ніжною ласкою, привітом та щирими поцілунками.

Таке чарівне випитування наткнуло на Петренка отвертість і з язика його трохи-трохи не зірвалась та цікава тайна, яку ховав він від Наталки цілий рік, і яку назвав сьогордня подарунком. Тайна ця, чи подарунок, було не що иньше, як відомий уже читачам торішній Петренків плян, а саме: він поклав тоді підвести Наталчину освіту яко мога вище і, виконавши це, скінчити своє коханне шлюбом. Правда, в тодішній Петренків плян не входило зробити Наталку вчителькою, та коли вже так склало ся тепер, так він і додав до свого пляну, що посватає Наталку тоді, коли поздоровить її вчителькою. Оце й був той потайний подарунок, що так зацікавив Наталку і що трохи-трохи не проговорив ся про його Петренко завчасу.

Одначе, як не розмякчила Наталка панича, але-ж він вдержав ся і не признав ся. Бачучи таку упертість, Наталка зобиджено відсунулась від Петренка і замовкла. Андрію Івановичу жаль стало Наталки і він знову почав вагаться: „Та чи треба-ж справді відкладати цю тайну до якогось там часу? — думав він, — чи є яка небудь ріжниця в тому, коли саме висловити свою непохитну думку про шлюб? — А вже-ж є! — відповіла Петренкова думка, — Наталя буде тоді щаслива навкруги!... А тепер? Та вона й тепер зраділа-б не менче, але-ж краще сказати тоді, коли Наталя повернет ся вчителькою...“ — І Петренко заговорив:

— Ти сердиш ся на мене, Наталю? — Не слід! — Коли я не признаюсь тобі, — значить, так треба, а того і гніватись тобі я-б не равав.

Наталка осьміхнулась і відповіла:

— Я серджусь? Боже храни! Мені тільки цікаво було, щоб ви хоть натягнули на той подарунок, а коли вже не хочете, то певна річ, що так і треба, і я не домагаюсь, бо вірую в усьому!

Петренко прихилив ся до Наталки, обняв її і промовив, цілуючи:

— Вір мені, Наталю, я не обдурю тебе ніколи і ні в чому!

XVII.

У невеличкій Горобцевій сімї турботи, клопотн. Іван вносить з хати деякі пакуночки і старанно вмоує їх на вої, що стоїть біля хати, запряжений парю паничевих коний; Параска, з сльозами на очах, складає у невеличкий кошик пірїжки, м'ягку паляницю, смажену курочку, масло, загорнуте у калусяний листок і иньші харчі. Андрій Іванович стоїть у хаті, супроти Наталки і, стукаючи пальцями по паперовому пакуночку, що держить у руках, перелічує, які в йому лежать папери:

— Тут ти, Наталю, знайдеш усе, що треба, — промовляє він, — і пашпорта, і метрику, і просьбу на ймення попечителя. Тобі зісталось тільки заплатити у касу три карбованні грошій, та той квітк, що видають тобі, приложити до просьби. Не забудь також поставити в просьбі номера квітк, та підписатись. Задля номера я лишив зайве місце. Еге, на-

пишеш ще у кінці просьби місяць та число, коли будеш подавати його попечителю. Тут же таки, в пакунку, знайдеш два листи: один на ймення моєї двоюрідної сестри, а другий до знайомого. Коли сестра прочитає листа, то спитаєш тоді її, чи живе у Києві цей знайомий, що я пишу до його? Коли у Києві, то сестра сама передасть йому цей лист, а коли його нема, то привезеш листа назад.

Наталка вислухувала панича, але по виду її роалита була тривога, блідність, а в очах свьітилась якась нетерпляча думка і вона все ніби збиралась її висловити, але здержувалась. Петренко зауважив це і запитав:

— Ти, Наталю, хочеш щось сказати? Так кажи, я слухаю.

Наталчині щок спалахнули огнем, очи заблищали ще більше і вона справді розігналась щось промовити, але-ж знову таки спинилась.

— Не турбуй ся, Наталю, чого ти так турбуєш ся? Говори спокійно, сьміливо! — промовляв Петренко, дивлячись на Наталку.

— А, Господи!... Коли-ж я не можу!... Ви самі повинні знати, що турбує мене!

Петренко озринув Наталку з ніг до голови і промовив:

— Бог же тебе знає, що у тебе на душі! Ти тепер така стрівожена, що я, єй же Богу, не здолаю зрозуміти, що саме турбує тебе найголовнійше.

Наталка швидко відвернулась від панича і, підійшовши до матері, почала щось говорити.

Андрій Іванович знову провів Наталку очима і на хвилину загадав ся. Йому спало на думку, чи не натякають часом Наталчині турботи та слова на те саме, чому не хотілось би йому повірити. Ні, цього не повинно бути, — міркував Петренко, — бо коли-б так, то певна річ, вона сказала-б мені ранійше... А про те Святий її знає! Вона така замкнена в ціх речах, що можна сподіватись усього! Батько та материні погляди на житте так ще глибоко сидять у ній, що мабуть ніяка освіта не здолає викоренити їх та примусити дивитись на дещо звичайним поглядом. Хіба спитати її? Петренко пройшов ся по хаті, а далі спинив ся біля столу і покликав до себе Наталку. Наталка підійшла.

— Слухай, Наталю, — промовив він, — ти передо мною будь отверта, щира і говори все просто, так як воно є, це буде краще і задля тебе і задля мене! Ти може хочеш сказати мені, що...

Наталчине лице знову загорілось огнем, але-ж вона не встигла ще й рота роззявити, як у хату увійшов батько і промовив:

— Тепер уже, здаєть ся, все гаразд! Коли їхати, то й їхати можна!

— Все, ну, от і добре! Я те-ж зібралась! — промовила Наталка, замість відповіді на Петренкове запитання.

Почалось прощання. Параска так гірко плакала, що ніби провозжала дочку на той свьіт; Наталка те-ж не вдержалась, і те-ж відповіла матері сльозами; нарешті, вона поханцем виїшла з хати і, швиденько сівши на воза, почала вмоууватись.

— Гляди-ж, Наталю, не лякай ся на іспиті, та не турбуй ся, будь певна, що іспит задля тебе не страшний; не забувай також і всього того, про що я тобі розказував! — промовив Андрій Іванович ніби спокійним, а про те стурбованим трохи голосом.

Наталка, замість відповіді, нахилилась до Петренка і, забувши про все на свьіті, а не то що про батька та матір, щиро та палко поцілувала його кілька раз в губи, і по щоках її покотились буйні сльози. Батько та мати оце ще вперше побачили, як дочка її цілує панича, і Наталчині поцілунки вразили їх трохи, але-ж хвилинка була така, що на випадок цей особливої уваги звертати було не можна, а того батько удав з себе навіть такого, що ніби й не запримітив нічого-сьенько. Нарешті, він кашлянув і став підбирати у руки віжки. Параска плачучи перехрестила свою коханочку, побажала їй щастя, здоров'я, і віз, скрипучи колесами, виїхав з двору і прудко покотив ся по курій дорозі. Через хвилину воза вже не видно було, але-ж Параска та Петренко ще так стояли за ворітьми, дивлячись на ту смугу дустої куряви, що лишили по собі коні, завішав кохану Наталю у далеке місто на іспит.

Generated on 2015-08-15 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luju.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_#pd-us-google

XVIII.

Другого дня ранком Іван повернув ся до дому і заспокоїв Параску, що Наталя щасливо сіла на машину і, від'їзжаючи, обіцяла ще раз небавом прислати їм з Києва листа. Знав і Петренко про це і з свого боку, пообіцяв Іванови, що знайде через кілька днів і прочитає їм того листа, що сподівали ся вони від дочки.

Наталка не забула своєї обіцянки. Незабаром прислала вона коротенького листа, де загально писала до батька, матері і до Петренка, що паничева сестра привигала її ласкаво, і взагалі вона тепер так заспокоїлась, що іспит на вчительку здасть ся їй зовсім уже не таким страшним, як гадала вона про це ранійше.

Зміст коротенького цього листа заспокоїв не тільки Івана та Параску, а й Петренка, він бачив, що все складалось і діялось так, як говорив він Наталці і ранійше.

Петренкова двоюрідна сестра справді привітно зустріла Наталку і зараз же висловила їй свою радість, що бачить такі хороші наслідки діяльності свого двоюрідного брата,

поміг в цій справі. Трапилось так: Віра Павлівна повела Наталку, або як звала вона її — Наталю Іванівну — до Лаври помолитись і там спіткала свою знайому жінчину — Ганну. Чоловік цієї жінки служив у друкарні, а сама вона з двома хлопчиками та дівчинкою жила на квартирі. Ганна відома була Вірі Павлівні, як жінка дуже хорошої вдачі, і взагалі людина добра, а того, зустрівшись з нею, вона зараз же і поставила таке запитання:

— Слушайте, душе моя, чи не могли-б ви, часом, прийняти до себе на місяць на квартиру оцю мою знайому, Наталю Іванівну? Познайомтесь з нею! — Віра Павлівна підвела Наталку до Ганни і промовила далі: — Я радійша-б сама держати їх у себе, коли-ж у мене така тіснота, що Наталі Іванівні зовсім не можна готуватись до іспиту, а вона, бачите, приїхала складати іспит на сільську вчительку; їх вичув двоюрідний їй брат Андрій Іванович.

Ганна ласкаво подивилась на Наталку, що й досі була ще в своєму сільському вбранні, і відповіла:

— В моїй квартирі те-ж не Бог знає який прістір

Митрополічка палата з кедрини в Підлютім коло Перегінсьна. [Після фотогр. проф. В. Шухевича].

який здавна ще присвятив себе на користь простому народови.

Погомонівши так з пів години і завваживши, що Наталка, хоч і досить освічена, але-ж цілком проста, сільська дівка, Петренкова сестра відреклась від своїх слів, що писала ранійше братови і запросила її поселитись у неї на куховарні, коли тільки вона супроти цього не порештує. Наталка згодилась і прожила кілька днів, але-ж незабаром побачила, що квартира справді така була тісна та неприступна, що не можна було вигадати і однієї навіть години в день, щоб переглянути деякі учебники, бо в невеличкій куховарні, опріч наймички, завжди товкла ся дівтора і підіймала таку гвалтовню, що треба було тільки сидіти та слухати. Наталці досадно було, але-ж вона мовчала. Однак Віра Павлівна — так звали Петренкову двоюрідну сестру — сама зауважила таке недоладне Наталчине становище і пообіцяла поклопотати помістити її на спокійну квартиру. Наталка з дорогою душею згодилась на таку ласку Віри Павлівни і з часу-на-час сподівалась пересеління на якусь другу квартиру. Несподіваний випадок незабаром

а про те я згодна прийняти їх до себе, аби тільки їм подобалось.

— От і добре, душе моя, — промовила Віра Павлівна і додала: — Так знаєте що? Ми зйдемо до вас та й подивимось.

— Милости прошу! — промовила Ганна.

І після цієї розмови порішили зайти до Ганни, подивитись на її квартиру, та тоді вже й скінчити діло. Так і зробили. Ганнина квартира була в підвалі і складалась з двох хат — кімнати та куховарні. Кімната була маленька, а куховарня досить простора, а того оглядини скінчились на тому, що Наталка згодилась перейти до Ганни, тим більше, що чоловік її і два хлопчики приходили до дому тільки ночувати, а того можна було сміливо сподіватись, що до іспиту пригтовлятись можна.

Надвечір, того-ж таки дня, Наталка перейшла до Ганни і так вони одна другій подобались, що побалакавши трохи, Наталка вже пильно вислухувала пильно-сердешне Ганнине оповідання про те, як доводить ся їй тяжко страждати за своїм

п'яницею-чоловіком. Вислухуючи таке просте-неумудре, але правдиве і занадто гірке оповідання, Наталка чула, як билось у неї від жалю серце і навертались на очі сльози. Вона так глибоко, так широко спочувала своїй квартирній халяпці, що рада була-б багато дечим поступитись, аби тільки поправити нещасне Ганнине життя. Таке щире Наталчине спочуття ще більше прихилило до себе Ганну, а саму Наталку налагодило так, що вона й сама почувала вже у власній душі бажання відплатити Ганні таким саме ширим оповіданням про власну долю і, певна річ, виконала-б це бажання, та помішав цьому Ганнин чоловік, що саме повернув са з служби до дому.

Не встиг господар причинити за собою дверий, як Наталка відразу спостерегла, що то був він — Хведір, той самий Хведір, про якого багато вже вислухала вона від Ганни у її неумудрому, але правдивому оповіданні. Хведір був чоловік непривитний, суворий, а того, зиркнувши на його, Наталці так і здавало ся, що ось-ось він зараз повернеть ся до неї та й прогуде грубіянським голосом:

— Ти хто така? Чого ти сюди забрала?

Однак цього не трапилось. Суворий Хведір бликнув тільки знід доба на Наталку і мовчки попрямував через куховарню в кімнату. Наталка смирененько сиділа на ослінчику і не ворухилась. Ганна швиденько вийняла з печі вечеру і понесла її в кімнату своєму чоловікови. Через хвилину почулось брязкання ножа та виделки, а незабаром і тихий Ганнин голос. Вона коротенько оповідала своєму чоловікови, хто була Наталка, по якому ділу приїхала до Києва і як влучила до їх на квартиру. Наталка швидко та трівожно прислухала ся до Ганниного оповідання і коли воно скінчилось, то знову сподівалась ся, що Хведір заговорить що небудь, але-ж він і не буркнув навіть, тільки й чутно було, що цокіт ножа та виделки і більше нічогосінько.

Скінчивши вечеру Хведір вийшов у пекарню, позирнув на гвіздок, що правив службу замість вішалки і, не звертаючись ні до кого, промовив:

— А де-ж це від дровника ключ?

— А хіба на гвіздку нема? — перепитала Ганна, але-ж Хведір не відповідав, а став посеред хати і ждав чогось. Ганна шагнула ся по хаті, знайшла ключа і віддала його чоловікови. Хведір вийшов, але хвилину через п'ять повернув ся назад, вніс у хату стареньке дерев'яне ліжко, склав його мовчки, поставив під однією з стінок куховарні і промовив:

— Так от і нехай собі прилаштується на оцім ліжкуви!

— Добре, — промовила Ганна.

Наталка зрозуміла, що ліжко поставлене було задля неї і їй зробило ся якось і веселіше, і легше трохи. Через хвилину Хведір надів шапку, пальто і мовчки пішов з хати.

Ганна вже знала добре, що чоловік її вернеть ся тепер не скоро, а того знову спокійним та виразним голосом заговорила до Наталки:

— Отак, як бачите, ведеть ся все життя! Коли не перорілки — слова від його добитись не можна, ні злого, ні доброго не скаже, а вище — Господи! — Тоді хоть квартири шурай ся! Зараз підуть і пісні, і розмови, а, власи Боже, що небудь та не по йому, — в одну мить учинить івалтовню, лайку, бійку і вже тоді ніякі сили не припинять його, — івалтувати ме, аж поки не втомить ся та не засне!

Погомонівши кілька часу, Ганна запросила Наталку до вечері, а далі послала всієї сімї постелі, положила дитий, та й знову сіла поруч з Наталкою, щоб довести до кінця своє оповідання про тяжке, вісімнадцяти-річне, шлюбне життя з Хведором.

Нарешті в кімнаті продзвеніли дзвігари одинадцять і Ганна пораяла своїй квартиранці лягати спати. Наталка не сперечалась, а слідком за нею лягла і сама господня, не було тільки Хведора.

Наталка побачила свого господаря тільки другого дня ранком, коли він пив чай, та збрав ся на службу, а якої години повернув ся він до дому вчора, — Наталка не чула.

[Далі буде].

РАТАЙ.

(о. я. кониському).

На руках — мозолі,
І ріля на чолі
І по тварі сліди
Думок, праці й біди,
Що за рідний свій край
На віку він зазнав.

Не ріля то, — квітки,
Сьвідки певні сьвяті,
Що він ніч не одну
Переплакав без сну;
Він слізьми виливав
Те, що думав-гадав.

А у ранці вставав
І до плуга ставав,
Й від зорі до зорі
Натрав пухирі,
Орючи цілину,
Предковичню свою.

Тридцять літ ще і п'ять
Тяжко так працювать,
І хоч лиха зазнав,
А невтожно рушать
Наперед — де горить
Волі вольної сьвіт!

І за те — мозолі
Да рілю на чолі
Заробив той Ратай,
Що про всіх працював!...
Ні, ще інчу платню
Ми положим йому:

Дяку ширу без фраз,
Прийми батьку від нас,
Українських дитий:
З нами сила людей,
В одностудній гурті
Каже: Слава Тобі!

Софія К.—вна.

ДВІ ПОРИ.

Холодна зима панувала,
В ледовій шати убрана,
Коли ми так палко, сердечно
З тобою прощались, кохана;

В останнє круг мене так чуло
Ті любі ручки обвили ся, —
Горячі були поцілунки
І сльози горячі лили ся!...

Зустрілись ми знов, — в иньшу пору,
Як літо палке панувало,
Було все квітками заткане
Барвисте його покривало;

Та в серці твоїм не цьвіли вже
Любови квітки запахні,
Стискання руки було зимне,
Були твої речі — бліді!...

Анело

Не так складаєть ся, як бажаєть ся.

Оповідання Івана ЧервATENKA.

Дмитро Жук жив заможненьким господарем. Він не був дуже багатим, але не дуже й бідним. Хоч по троху, а все водилось. Було у його дві парі воликів, кобильчина, коровка і инше хозяйствечко. Був у його й пляц з левадою та городом, на котрому кожен рік Дмитрова жінка Палажка добувала собі і картопельки, й капустки, й гороху, й квасольки і иншого багато. Дмитро любив і садок, але родимого у його не було. Три роки назад він накопав у свого дядька молоденьких вишень і посадив їх. Вишні добре прийнялись, і почав розростатись молодий садок.

Були у його й дітки, аж трое, котрих він дуже любив, бо був добрий серцем чоловік. А ще дужче кохалась ім його мати, старенька вже бабуся Пріська.

Та й з Палажкою жили вони не погано: ніколи не лаялись. Палажка любила свого чоловіка за його добре серце, та за щирість і вже дуже годила йому. А Дмитро бачив се і дуже радів, що йому попалась така добра людина.

І жив би Дмитро так аж до сього часу, коли-б не вишло у його господарстві лихої години.

* * *

Одного року пішов падіж на скотину. У Дмитра попадали воли, а за їми й корова. Зосталась одна кобильчина.

Довго жалів Дмитро та вбивав ся за худобою, довго плакала добра Палажка за коровкою, та сього не вернеш.

Було се у осени. Пережили Дмитро з Палажкою зиму. Почалась весна. Треба було сіяти, а сіяти нічим. Дуже працював сердешний Дмитро, щоб посіяти кобильчиною, але насилу половину сьак-так зашкрывав. Останню землю, хоч і не хотілось, але упало здати комусь.

Почалась весна — суха, та вітряна, та холодна. День-у день був вітер, і так обсушив землю, що багацько зерна вивуд і його позбирала птиця. Небагацько зійшло його, але ще менше виростило й обколосилось.

Весну й літо стояла страшна спека. Ні трави ні підійного корму для скотини не було. Бідна худоба насилу водочила ноги, а на голі ребра, на позападані адухи не можна було без сліз дивити ся.

Перед самим Спасом упала й кобильчина. Зажурив ся Дмитро та ще й дуже. Хліба не було, худоба попадала. До того та ще й огородини не вродилась. Картоплі були дрібніші гороху, а капусту поїла мушка, бо не було з самої весни ні крапельки дощу.

Та не один Дмитро, а й всі селяни кріпко журились. Та як і не журитись: ні хліба ні огородини ніякої не було; корму на зимівлю те-ж було намалі. Продати худобу було нікому, а хоч би й було кому, то не багато-б дали за неї.

* * *

Важка була зима Дмитрови. Тяжко було жити, не знаючи, що буде завтра. Хліб свій ще к Різду вийшов, і Дмитрови упало купувати його. Ціна була велика а гроший намалі. Ще дужче засумував Дмитро, ще частіше плакала Палажка.

Підійшло пущання. Не веселе воно було людям. Не лекше було й Дмитрови. Сердега дуже змарнів від суму та думок. Іноді сходило йому на думку його недавнє життя, і тоді лихо його здавалось йому ще гіршим.

— За що таке нещастє? — думав він блукаючи по пустому дворищу.

Дмитро вже провів усі гроші, до останньої копійки, і тепер нічим було кормитись і кормити сімю. Треба було позичати гроший, але де їх брати? Хто дасть їх тоді, коли їх кожному треба та не у всіх і є?

До сього, та ще й син Микола чогось захворав. У його поцухли ясна, а їх баустанго текла кров. Піп сказав, що се цинга — така пошесть між людьми, котра буває у голодний рік і що вона від того, що мало солоні їли.

Дмитро й сам знав, що у його мало було солоного, та кислого, але де його узяти, коли Бог не вродив, а гроший, щоб купити, те-ж не було.

Скоро син його вмер. Дмитрови мов половину життя хто відняв. А Палажка так тужила, так жалібно приказувала над мертвим, що і сторонніх жаль брав.

Ні на що було поховати. Піп сказав, що без гроший не буде він ховати, а гроший і на инше треба було чимало.

Пішов Дмитро позичати, але де там? Нікуди було дїтись. Треба було що небудь спродати, або заставити. Поніс Дмитро кожуа. Довго носив його по селу, доки аж один добрий чоловік не виратував його, давши йому три карбованці під заставу...

Так жив збіднівший Дмитро; так бідолага бідкав ся, не знаючи, що робити, щоб як небудь дотягти до весни, коли він мав на думці нанятись до когось.

* * *

Проїшла чутка по селу, що десь, у якімсь краї дуже уродив ся хліб. Почали люди збирати ся їхати тудя. Учувши се, Дмитро задумав і собі те-ж. Але як його їхати? При чому заставити жінку й діток? На кого покинути? Але що дужче він думав, дужче ввевняв ся, що не стане змоги протягти до весни, що треба десь шукати поратунку.

Тим часом вийшли такі „бланки“, що можна було сливе дарма доїхати до тієї землі, де був врожай. Люди загули як бжолі. Багацько їх вже поїхало з села.

— Ні, поїду й я, поклав Дмитро.

* * *

Дуже плакала Палажка, провожаючи Дмитра, а ще дужче — випровадивши його. Незабаром умерла його мати, а її свекруха. Вона умерла від тієї-ж хороби цинги, що й онук Микола. Довго бідкалась сердешна Палажка, доки сховала свою свекруху. Гірш усього було їй умовитись з попом, котрий і слухати не хотів, що немає гроший на похорони.

— Де хоч візьми, а мені давай, — казав він Палажці, котра стояла перед ним навколїшки, та благала, обливаючись слїзми.

— А мені де-ж брати? — сердив ся піп. Хіба хочете, щоб і я милостині просить? Хоч проси хоч не проси, — додав він нарешті, а ховати набір не буду. Тай пішов, стукнувши дверима у великі кам'яні хорони.

І щоб було з нещасною Палажкою, коли-б не поратував її батько рідний. Останній мішок ячменю відвіз він попови, і вже тоді згодив ся він ховати.

Немало упало терпіти сердешній Палажці; немало бідна виділа сліз. Вона кріпко схудла; очі позападали, щоки позатагувало і зробило з неї мов хору людину, на десять років старійшу, ніж вона справді була.

* * *

Перед Паскою, на страстній неділі несподіване щастє заглянуло у бідну Палажчину хату. Дмитро прислав десять рублів гроший. Нічого й казати, яка щаслива була Палажка. Дмитро писав у листі Палажці тепле привітання, казав, що Бог дав, він найшов місце по вісім рублів на місяць і що йому зовсім гарно було-б жити, коли-б не повсякчасна думка про рідну сімю.

Ту-ж мить відмовила йому Палажка. Вона писала, що Бог дасть, вона тепер жити ме краще, що вже незабаром справжня весна і що підуть заробітки, то як небудь буде лекше. Далі вона писала, що дуже сумує за ім. „Як би були у мене крила, — додала вона нарешті, — полетіла-б до тебе, мій любий“.

Так скінчила вона листа, скропивши його слїзми. Дуже щиро молилась Палажка на Великдень, споминаючи свого любого Дмитра і просючи йому у Бога милости.

* * *

Не оманулась Палажка, дождаючи на весну заробітків. Сусідній пан почав з весни скликати людей на роботи. Хоч невеличка була ціна, але все таки хоч потроху заробляли люди, та їли хоч пацький хліб. Не дуже гарний був хліб і глевкий і остюків у йому було доволі, та ще й не влезалої муки, але люди їли й цього били...

Далі почалися свої роботи. Палажка дуже працювала над городом. Вона його скопала глибоченько, перегребла гарненько землю і посадила картоплю. Трохи згодом почала готувати землю на капусту. Посадивши капусту, пішла знов на заробітки.

І так йшов день за днем, тиждень за тижнем, поки проминула весна і почалося літо.

* * *

А тим часом Дмитро працював аж на Кубані. Приїхавши сюди, він поступив до одного господаря доглядати вівиці. Проживши тут два місяці по вісім рублів, він наняв ся вдруге на роботу до Спаса по п'ятнадцять карбованців на місяць.

Дуже працював Дмитро над господарським добром і господар бачив се. Він обіцяв ще й додати Дмитрові по кінці терміну.

Але все таки не весело жилося Дмитрови. Думка про свою сім'ю, котру покинув він у великій нужді, не давала йому супокою. Мені то гарно, а як то вони там? Ця думка непокоїла його. Зараз же повставала думка про покійного сина, котрого він кріпко любив. Сердешний, думав Дмитро,

За тиждень до Спаса хвороба з'явилася і у тім місці, де жив Дмитро. На базарі несподівано захворав робітник, що прийшов із залізниці, і незабаром умер. На другий день захворало аж троє і всі померли, і так пішло що не далі — все більше і більше...

Перелякані люди не знали, що робити, і почали тікати, поспішаючи, яко мога швидче втекти від такого страховища.

Тут саме скінчив ся термін Дмитрови. Дуже просив його господар зоставати ся, додаючи йому, що у дорозі можна ще швидче занедужати, але переляканий Дмитро не слухав його й наваживсь йти.

* * *

Сього-ж таки дня, над вечір Дмитро з товаришем з свого-ж таки села, Малоїдом Петром, рушили до дому.

Ніч була місячна; йти було гарно: й видко й не дуже душно. Вони йшли безперестанку і вже аж світом дійшли до стапні. У дворі стапні було багацько людей, більш усього косарів. Вони порозміщувались і порозлягались, де тільки можна було, нетерпеливо чекаючи, поки їх покличуть у вагони.

Скоро Дмитро з товаришем почули не дуже радісну

Площа коло пам'ятника сьв. Володимира в Київі.

він помер з голоду. І нестерпучий сум обхоплював його у той час. І Дмитро ще дуже брав ся за роботу, щоб хоч за нею відігнати важкі думки.

Одержавши листа від Палажки, Дмитро мов ожив. Він сподівався швидче кінця своему термінові. Він заздалегідь вже радів, як буде витати його Палажка, як пригорне він до серця її та діток, як візьметь ся знов господарювати. Думки його летіли далі й далі. Він купить знов коня, коровку, посіє хлібець, і він знов заживе в своєму господарстві, як жив раніше.

І багато, багато пньшого передумає, було, Дмитро.

* * *

Скоро минули живна, і почалась молотьба хліба. Вже не багато зоставалося до Спаса. Дмитро перелічив і години і хвилини. Але тут несподівано пройшла чутка, що там десь, за сніговими горами почав ся мір на людей. Спершу на се не звертали уваги, бо всяк думав: се там десь, не у нас. Однак що не далі, то все частіше й частіше стали балакати про се. Назвали, що мір вже не далеко, що люди дуже

вість, що мір і тут є і що недавнечко тут когось узято й повезено кудись. Ся вість ще більше додала ляку й без того переляканим товаришам.

Трохи згодом заїхали вагони, і люди почали сідати, поспішаючи один перед одним, щоб не зостатись у такому страховищу.

* * *

Дмитро сів з товаришем у однім вагоні. Людям було так багато, що деякі з їх не мали місця сидіти — і стояли. А нові люди все лізли, поспішаючи хоч як небудь причепити ся Жандарми і салдати силкувались відіпхнути їх, штовхали, намірялись нагаями, але те все не пособляло. Люди лізли і набивались у вагони як оселедці в барило, бо всякому хотілося швидче втекти відтіля, де йому здавалось неминуче упаде вмерти. У вагоні зробилось так душно, що важко було дихати дарма що обидві задвижки були розчинені.

Скоро рушили. Усі відразу поздіймали шапки і перекрестились. Деякі читали погиченьку молитву. Дмитро те-ж молив ся. Він благав Бога, щоб привів його бачитись з любов'ю сім'єю, щоб не упало йому загнати на дорозі у чужій стороні.

Машина йшла тихо, бо дуже багацько було начеплено вагонів. Дмитро радів по кожній стачії, яку вони пройшли, бо всяк раз зоставалося все менше їхати, все ближче й ближче до дому.

День тягся неказано довго. Дмитро за весь день тільки двічі уставав пити воду, а їжа й на думку йому не йшла. На одній стачії прочув він, що вже аж семеро людей захворало, що їх забрали і поклали у окремий вагон, що був причеплений аж позад усіх вагонів і був помазаний білою фарбою. Це ще більше додало йому ляку, і він усе молився Богу, бажаючи Його змілуватися над ним. Тоді ставало Дмитрови трохи спокійніше.

* * *

Настав вечір. Їхати стало трохи легше. Дмитро виперся до перекладив біля задвижки і дивився навколо. Зараз вони їхали степом. По йому, скільки видно було, стояли стоги сена, копи хліба. Але між їми не палали кошові огні, не варилась каша притомленим робітникам. Степ і ниви без людей мов були мертві. Мабуть і тут є вже мір, подумав Дмитро, і він став згадувати про домашнє.

Йому пригадалась своя слобідка уся у вербах та садах. Він йде по слободі. Люди все знайомі, усі раді йому й щиро витають ся. Він підходить до своєї хати. Палажка побачила його з города, де вона рила картоплі і біжить на зустріч; вона радісно витає ся і веде його у хату.

— Ратуйте, люди добрі! — закричало щось не своїм голосом. Дмитро в ляку прокинувся.

— Ратуйте!... Смерть моя! — кричав хтось несамовито.

Дмитро глянув у той куток, відкіль чути було сей страшний голос. Але що се? На долинці лежав його товариш Петро. Він то згинув ся у колесо, то виправляв ноги. Руки у його те-ж тягло судорогами, аж пальці смикало... Петро був дуже страшний.

Черелякані люди не знали, що йому робити і мовчки дивились на його муки.

— Що це ти? — спитав Дмитро, нахилившись до хворого.

— Ой, смерть моя, — стогнав Петро, ледві вимовляючи. Він страшенно терпів; коліна притягло до самого живота, губи посиніли, і лячко було дивитись на сердегу.

На першій стачії хворого перенесли в окремий вагон, і Дмитро не знав більш нічого про його.

* * *

Усю ніч після сього випадку Дмитро не спав. Ніщо не йшло йому на думку, окрім страшної хвороби.

Аж над вечір другого дня Дмитро приїхав до тієї стачії, до якої йому треба було їхати. Він вийшов з вагона блідий, змучений. Ноги ступали нетвердо і його мов аж хитало потроху.

— Слава тобі Боже, що привів мене побачити хоч свою країну! — молив ся Дмитро.

Але йому ще треба було йти до своєї слободи верстів з двадцять. Дмитро не хотів ночувати біля стачії, дарма що вже дві ночі не спав, і пішов до дому. Він агадав про Петра і йому стало дуже жаль його. „Де він тепер є?“ — думав Дмитро; „може вже вмер, бідолаха: а жінка жде те-ж, як і моя Палажка. „Ох чи діждеть ся сердешна“ — думав він... „Бідна, бідна“...

Але те, що він вже сливе що дома, що скоро побачить свою Палажку і діток, відірвало його від тяжких думок. Він почав знов думати про свою сімю.

— Прийду до дому, невідмінно відправлю модебень. Він оглянув ся назад. „Вже мабуть верстов з п'ять пройшов“, радістно думав він; „осталося п'ятнадцять“.

Тут саме був невеличкий горбик. Дмитро почав виходити на його. Йому почало ломити ноги. „Ні, треба відпочити“ подумав Дмитро.

Вийшовши на горбик він ліг на прослану на землі свиту і не чувсь, як заснув.

* * *

Проснув ся він на зорі. Його тягло швидче до дому. Дмитро встав, перехрестив ся і пішов знов.

Але ноги у його ще дужче почали боліти і мов підламувались. Пройшовши верстов з п'ять, він побачив, що далі не може йти. Він сів над ровом відпочити. Йому зробилось холодно.

„Що за диво?“ — думав Дмитро, „коли-б, борони Боже ще не занедужати“. Він схопив ся з місця і хотів був йти, але у голові так закрутило ся, що сердега трохи не впав.

Хитаючись, він потяг далі. Ноги ледві держали його. У голові щось було негаразд, а в животі почалась буркотня.

Довго йшов сердега, натужуючись усіма силами. Вже на долині, там недалеко побачив він своє рідне село, усе у садах. Воно стояло мов у тумані, а над ним означалась невеличка церквочка.

Дмитро перехрестив ся. Але у сьому мить йому завадило. Нестерпучий біль у животі зігнув його. Він присів, але на ногах не міг вже держатись і впав.

— Боже милостивий!... — але він не скінчив молитви: у його почались справжні судороги. Сердега дуже мучив ся. Нікому було доглянути його; нікому було дати йому напиться. А сонце пекло немилосердно і бідолаші дуже бажалось пити.

Тепер він знав, що у його починаєть ся та страшна хвороба. Зібравши останні сили, Дмитро підвів ся й силкував ся йти. Ледві переступаючи, пройшов він ще скільки ступнів, але знов нестерпучий біль пригнітив Дмитра до землі. Вже було недалечко до села. Зоставалось верстов дві — не більше. Дмитро поклав, що треба бігти і він побіг; йому вже здавалось, що Палажка його недалеко, що вона почує його і він крикнув на неї, збираючи останній дух. Але тут він упав як підкошена бурянина...

— Палажко! Дітки мої! — гукнув Дмитро у нестями.

* * *

Не чула його Палажка, не чули дітки. Сердега вмирав у рідному краї, мов на чужині у самоті.

Тільки вечером вже оповістив проїзжий чоловік у селі, що на дорозі він бачив мертвого чоловіка. Тоді послали за ним з возом й привезли на село.

Не дали бідолашній Палажці й попрощатись з своїм чоловіком. Його хутко сховали тієї-ж таки ночі.

Гірко плакала Палажка за своїм любим Дмитром, і перед Богом присягла, що не піде більше заміж.

При мерцєви знайдено сорок рублів грошей і нову гарну хустку, котру ніс бідолаха своїй любій Палажці, та два маленьких срібних хрестики.

Вечір.

Сіло сонце за горою,
Та місяць вже сходить,
Черета покрита пилом
В село увіходить.
Златосяйні ясні зорі
По небови сяють,
Місяць повний та червоний
Хмарки зустрічають.
Люди зморені, заранне
На селі поснули,
А дівчата з парубками
Хутко в гай майнули.
Там пісні, веселий гомін,
Жарти, реготання,
Там солодкі поцілунки
Вірного кохання!...

Д. Жарко

У Т Ї Х А.

[З хорватського поета Гарабшича].

Ти була мені краще, ніж очі, —
Світлом життя, що зорею ночі;
Я не вваживсь і раз погадати,
Не втішався у мрії судьбою —
Поділити свою долю з тобою,
Чистих радощів вкупі дідати.
В грудях билось єдине жадання:
Щоб тебе не спіткало страдання,
Щоб минула година лиха,
Щоб була ти щасливою в світі...
То не мав би я иньшої хті,
Хай там серце кого ні кохаті.
Але й те побажання нікчемне,
Як ні зичив, осталося даремне,
Не справдилось і трохи воно:
Швидко згасли надії кохані;
Твоя вірка блиснула в тумані...
У труні спочивавши давно.
Та крізь сльози я чую неначе:
„Друже, кинь піклування гаряче;
Є дорожче від мене боліть;
Будь твердим, випливаючи в море;
Край знесилили нужда та горе...
Чи тобі-ж у коханні вітліть?“
О, мій раю! Ти там в домовині...
Геть боліне!... Я дужий від нині,
За вітчину готовий лягти...
Віє жвавістю в мене розлука...
О, яка-б то судила ся мука —
Нам у рабстві кохання нести!

Павло Граб.

ІСТОРИЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКИЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

◆ [Дальше.] ◆

Тутъ годить ся подати новий поглядъ Драгоманова на народну словесність. Ось и его слова, высказані въ письмѣ до Ом. Огоновского д. 8 (20) квітня р. 1894.: „Зъ поводу моихъ порівняючихъ студій, щобъ уменьшити непорозуміння, котрі були вже и въ критикѣ, мушу сказати въ загалѣ такє: Я дѣлю нашу народну словесність на 1. національну и 2. интернаціональну або бродячу (wandernde Geschichten). Майже всѣ пѣсені нашій вважаю за національній — окрімъ невеличкого числа (20—30 темъ) баллядъ про пригоди незвычайній (кровоу-мѣшка, отрута неветки, сына, дочки, убивство жѣнки або полюбовницѣ и т. д.)... Сихъ баллядъ треба зовсѣмъ не брати за матеріяль для характеристики життя народу, бо вони сѣввають ся єдино за-для свого мельодра-матизму. — Бѣльша частина прозы въ нашѣй словесности народній належить до исторій интернаціональных. Дже-рело ихъ я не вывожу непременно зъ Индіѣ, якъ Бен-фей,¹⁾ — але думаю, що воно майже завше лежить въ ли-

¹⁾ Теодоръ Бенфей (1809—1881) — славный ориенталистъ и филологъ. Межь иншими творами выдавъ вінъ р. 1859. въ Липску „Панчатавтра“, се-ѣть то пять книжокъ индійскихъ приказокъ, байокъ и оповѣданъ — въ двухъ томахъ. Въ первомъ томѣ читаемо розвѣдку Бенфея

тературахъ старыхъ культурныхъ народѣвъ: Египтянъ, Халдеѣвъ, Иранцѣвъ, Индіецѣвъ, Китайцѣвъ, Жидѣвъ, Грекѣвъ, — менша частина скомпонована була въ середній вѣки талмудистами, Християнами, Магометанцами. Сй темы черезъ життя святыхъ, апокрифы всякого сорту, а такожъ устною дорогою зайшли до нашего народу то черезъ захѣдну, то черезъ сѣдну границу, то одъ моря. Порівняючий дослѣдъ мусть дѣйти до первого джерела всякой темы, прослѣдити ви дороги, показати, якъ вона перемѣнялась по дорожѣ, и на-рештѣ показати національній одмѣны вариантѣвъ. Для того всего дослѣдъ мусть звернути увагу не лишень на боки, згѣдній въ вариантахъ, але й на ихъ одмѣны, и доходючи до первого джерела, мусть звертати увагу на одповѣдність ознакѣвъ его до географическихъ и историческихъ обставинъ певнои краины, и тодѣ лишень фиксувати первообразъ въ звѣсну краину и добу, коли та одповѣдність очевидна. Такой методъ я зву порівняючо-историческимъ и думаю, що лишень пѣсля подрѣбного дослѣду такимъ методомъ словесности народнои вона може стати безошибочнымъ матеріяломъ для характеристики национальностейъ“.

Про сю етнографическу збѣрку озвавъ ся добрымъ словомъ Микола Костомаровъ, написавши про неѣ въ „Русской Старинѣ“ мѣжь иншимъ ось-такє: „Поставлене на заголовку имя може бути порукою, що нова етнографическа праця є вдатна, бо вже-жъ Драгомановъ доволѣ збѣднавъ собѣ симпатію мыслячи и читаючи публики не тѣлько своими вчеными статьями, надруковаными въ „Вѣстнику Европы“, але й дуже гарнымъ выданемъ „историческихъ пѣсенъ малорусского народу“, яке вінъ здадивъ вкуцѣ зъ Антоновичемъ. — Праця редактора, якъ вінъ самъ заявивъ, вызначувалась майже тѣлько выборомъ и систематизаціею того матеріялу. Нѣ противъ выбору, нѣ противъ систематизаціѣ не можемо сказати нѣчого. — Але, оцѣнюючи сей збѣрникъ о-стѣлько, о-скѣлько матеріяль его може вважати ся жереломъ историческимъ для тыхъ, що займають ся исторіею южно-русского края, мы замѣтимо, що для нихъ було-бъ потрібнымъ такє выдане, де бы матеріяль бувъ уложеный зъ поглядомъ на исторический змѣны въ доли народу. Такимъ историкамъ часто бувають важній не цѣль оповѣданя, але очерты, схопленій зъ оповѣданя, що вѣдносять ся до сего, або до того періоду народнои исторіѣ. А вже-жъ хистъ народныхъ творѣвъ є ось-такє: Мѣжь ними не багато найдемо такихъ, котрі можна-бъ въ суцѣльномъ ихъ складѣ вѣднести до даныхъ эпохъ минувшихъ вѣковъ; наибѣльша частина народныхъ творѣвъ проявляє признаки минувшины въ уверстованяхъ: побѣчь несумнѣвыхъ очертовъ поганьского свѣта находить ся очертъ близкихъ намъ часѣвъ и побуту очевидячки намъ звѣстного. Иногдѣ тѣ очерты такъ переплутаній мѣжь собою, що мимо волѣ пытаемо ся: чи се останокъ старовины, чи може очертъ нового побуту? Уже-жъ не все, що входить въ объятъ народныхъ творѣвъ словесныхъ и народныхъ обычаѣвъ, є первѣстною проявою народнои житя, — чи-мало дечого запозыченого въ иншихъ народѣвъ... Тому-то й самъ Драгомановъ каже въ переднѣмъ словѣ до своего збѣрника, що въ ньому значна часть матеріялу не є свѣйска, бо ось зустрѣчаемо такой казки и образы, котрі взято

про жерела й розширенє индійскихъ приказокъ, байокъ, — а въ другомъ томѣ надруковано перекадъ и поясненя „Панчатавтры“.

зъ апокрифівъ, прологівъ, изъ збѣриковъ „Gesta Romanorum“ и „Legenda aurea“ и т. д. — Матеріалы, на громаджені Драгомановымъ, выдані безъ поясненъ, котрі читачамъ вѣдповѣли-бъ на питаня: котрі переказы и казки суть творомъ малоруского народу? — що, вѣдки и въ якѣй формѣ ввѣйшло въ народні творы запозыченемъ зъ чужины? якій очерть въ сѣмъ або въ томъ народномъ творѣ вѣдносить ся до сего або до того періоду народнои исторіи?¹⁾

Критичну розвѣдку про етнографичну стѣйнось сего збѣрика написавъ мѣжъ иншими такожъ Французъ Альфредъ Рамбо (Rimbaud), въ статьи „La Petite Russie. Traditions, recits, oeuvres d' arts populaires“. („Revue politique et littéraire“, 1876; № 26).²⁾

* * *

Драгомановъ выдавъ вѣдтакъ „Нові украинскі пѣснѣ про громадскі справы“ [1764—1880]. (Женева, 1881; 8°, 132 сторбѣи). Передъ своєю розвѣдкою про сї пѣснѣ поклавъ вѣнъ ось-яке мотто изъ творѣвъ славного російского критика Бѣлинского: „Малоросія — страна поэтическая и оригинальная въ высшей степени.... Тутъ въ жизни простаго народа ижють мѣсто вѣи чувства, которыми висока натура человеческая“. Вѣдтакъ Драгомановъ подае загальний поглядъ на сї пѣснѣ,³⁾ кажучи мѣжъ иншимъ ось-що: „Пѣснѣ украинскіхъ мужикѣвъ показують намъ, що украинска порода одмѣнна одъ польской и московской. Коли порѣвнати пѣснѣи украинскі зъ московскими и польскими, то не знайдемо болъшь пятидесяти пѣсень, котрі однакові въ двохъ народѣвъ, — та и зъ тыхъ болъша половина такі, котрі вчені звать „бродячими“ (wandernde Geschichten), и котрі знайдете не тольки въ Славянѣ, але и у Французѣвъ, Нѣмцѣвъ и другихъ, зовсѣмъ чужихъ народѣвъ (стор. 7). — Коли поглянути на пѣснѣ украинскі, записані въ рѣзнихъ краяхъ, одъ Мукачевской и Пряшевской въ Угорщинѣ до Украины Задонской и Кубанской, то побачимо, що найболъша частина тыхъ пѣсень, — а власне пѣснѣ, котрі показують поглядъ Украинцѣвъ на природу и вѣру (веснянки, купальні, колядки и др.), пѣснѣ, котрі малюють житя домове, родинне (любовні, весѣльні и др.), и господарске (косарскі, жнивні, чумацкі, бурлацкі), однаковѣснѣи на вѣй Украинѣ. — Меншь подѣбніи въ рѣзнихъ частинахъ Украины пѣснѣ, котрі малюють житя громадске, а надто державне (пѣснѣ политичні). Зъ такихъ пѣсень кожда частина Украины має деякі свои, котрыхъ не здыбавшь въ другихъ: такъ по горамъ Карпатскимъ спѣвають пѣснѣ про опришкѣвъ, котрі пѣвтораста рокѣвъ назадъ розбивали людей, а найболъше богатыхъ; на правѣмъ боцѣ Днѣпра — про гайдамакъ, котрі ще сто двадцять рокѣвъ назадъ рѣзали тамъ жидѣвскихъ багатырѣвъ и польскихъ панѣвъ и чиновникѣвъ, — на лѣвѣмъ боцѣ и у степахъ коззарѣ спѣвають думы, або псалмы про турецку и польску неволю и про вѣйну зъ нею козакѣвъ“ (стор. 8—9).

¹⁾ „Русская Старина“. С.-Пб. 1877; томъ XIX; стор. 113—115.

²⁾ Рамбо оцѣвнивъ тутъ критично не тольки збѣринокъ Драгоманова, але и „Украинскіи орнаменты“ Ольги Коссацовой. Поглядъ сего вченого Француза на збѣринокъ Драгоманова подѣла редакція литературного пѣсма „Другъ“ въ мѣстѣ руско-украинской. (Львѣвъ, 1877; стор. 82—83; 109—110).

³⁾ Всякі статьи и примѣтки въ сѣй етнографичной збѣрцѣ написавъ Драгомановъ по украински.

„Тѣльки-жъ и мѣжъ пѣснями про життя громадске и навѣтъ державне есть такі, котрі знають по вѣй Украинѣ: такі на пр. ті колядки, котрі малюють старе воляцко-товариске и княжеско-бояреске життя, котре було въ IX—XIII. столѣттяхъ однакове на вѣй Украинѣ. — Потѣмъ дуже подѣбніи по вѣй Украинѣ пѣснѣ, котрі розказують про татарську и турецку неволю и про те, якъ Украинцѣ боролись проти неи, — а такожъ про такі особы, котрі прославились тымъ, що вели церѣдъ въ повстанняхъ проти неволѣ турецкой и польской. — Це показуе, що напроти всякихъ подѣлѣвъ украинскіхъ людей мѣжъ рѣзными державами, — украинска порода (національносць) держить ся якъ тѣло особне, дуже однакове въ усѣхъ своихъ частинахъ, зъ однакими звичаями, однакими споминами, любовию и ненавистю. Така порода могла-бъ зѣбратись въ одну державу и це певно-бъ було добре... Та тольки сталося такъ, що Украинцѣ зъ-давна не могли скластись въ одну державу, бо вони опинились середъ чотырьохъ сусѣднихъ державъ и не могли вправитись зъ-разу зъ ними усѣма. Найближе до того, щобъ уся Украина була одною державою, було въ часы Богдана Хмѣльницького, коли, за приводомъ козакѣвъ, мужики украинскі пѣднялись скрѣзь одъ Полтавщины до Надѣбрной подѣ Карпатами. Та тольки и та козацка держава, котру всю, навѣтъ зъ Бѣлою Руссю, хотѣли козаки поѣднати зъ Москвою, не вдержалась, и скоро ѣъ подѣлили промѣжъ себе Польша, Москва и Турчина. Передъ тымъ подѣломъ и пѣсля його була велика вѣйна та руина, котра выбила навѣтъ и зъ памяти украинского мужицтва думку про ту державу. Теперь, коли навѣтъ коззарѣ спѣвають псалмы про Хмѣльничину и про те, проти чого тодѣ повставали козаки и чого добивались вони, то не споминають зовсѣмъ про козацку державу, навѣтъ мало говорять и про вѣру, зъ-за котрой багато крови пролито було мѣжъ Украинцями и Поляками, а розказують найболъше про те, якъ то Ляхи, то-бъ-то польске державне начальство и сполячені паны, на Украинѣ пратѣняли козакѣвъ тымъ, що „козацкі шляхи и рѣчки жидамъ заарендували“, що „Ляхи-жовнѣры по козацкихъ хатахъ стаціями стали“ и т. и. А въ пѣсняхъ простыхъ, котрі вмѣе спѣвати всякій, а не самі коззарѣ, — якъ псалмы, — зовсѣмъ не згадується Хмѣльницькій, а споминають ся Перебѣйносць, начальникъ крестьянскихъ повстанскихъ загонѣвъ, та Нечай, котрый не хотѣвъ знати державныхъ замѣрѣвъ Хмѣльницького, та за те стоявъ за волю всѣхъ простыхъ людей одъ панѣвъ“ (стор. 9—10). —

„До державы московской украинскі мужики не мають такой гострой ненависти, якъ до польской. Причина тутъ, певно, вѣра, а такожъ и те, що держава московска часомъ, а надто зъ-першу, мусла боротись вкупѣ зъ украинскими козаками проти спѣльныхъ ворогѣвъ, — и навѣтъ тягнути руку за простѣщихъ людей проти панства козацкого (въ XVII. ст.), а потѣмъ, коли правый берегъ Днѣпра въ-кѣнецъ перейшовъ подѣ царѣвъ московскихъ, то и проти панства польского. Тѣльки-жъ нема въ украинскіхъ пѣсняхъ и прихильности до московской державы, бо зъ-разу-жъ та держава показала себе добре Украинцямъ“ (стор. 12—13). —

„Дуже помиляють ся ті люди, котрі не бачучи въ остатні часы на Украинѣ такихъ повстанъ, які роблять на пр. Поляки, для того, щобъ выбитись зъ-подъ чужихъ

Т. ШЕВЧЕНКО

підчас перебування його в академії художеств [1838—1844].

Критично-біографічний нарис.

Написав О. Я. Кониський.*)

держав та заложити знову свою, — й не бачучи серед українських мужиків ясної думки про потребу своєї держави, — виводять, що Українець й не така особна порода, як Поляки, й не хотять мати своєї волі од чужинців. Нї, — Українець таки особна порода й навть сами це добре знають, — та тільки не мають думки про свою державу. Це не буде дивно, коли згадаємо, що про свою державу думають майже в усякій породі найбільш найписьменніші й найбагатші люде, — котримь дбасться до рук уряд в їх стороні, як вони выженуть чужинців, — а мужики майже скрбь до таких справь байдужі: имь и чужій урядь бльшь допїка не такь, як чужій, а такь якь начальство, панство та багатырство в загалі, котре зостається звичайно й вь своєпороднихь державахь... Тільки-жь помиляються такожь и ті люде, котрі бачучи, що Українець таки особна порода й що вони не люблять чужих державь, здумають пдбивати Українцівь тільки до того, щобь вони одривались заразь одь чужихь державь, та закладали свою, такь якь це недавно зробили наприкладь Італіанць й за ними хотїли зробити Поляки. Українські мужики можуть охоче слухати розмову не такь про свою оврему державу, якь про громадську волю, про ті лиха, котрі вони терплять и котрі терпїли-бь и одь своєї держави, якь бы вона була вдержалась двїсть рокбь назадь и була-бь така, якь и всь теперїшний держави... Инакше кажучи, українські мужики можуть слухати тільки про таку свою волю на Українї й про таку спблку всьхь єи частинь, при котрбї будуть змїненї всь теперїшний державний й громадський порядки, такь якь того бажають громадвць, або соціалісты вь найписьменніщихь сторонахь вь Европї й вь Америцї“ (стор. 13—14).

Пїсень у сему збїрнику є около 70. Можна-жь пдїлити ихь на категорїє ось-які: 1. Пїснь про зруйнованє запорожскої Сїчи (стор. 18—20); 2. про московскї порядки на Українї пбєля зруйнованя Сїчи (20—24); 3. про крїпацтво вь Россїи (25—36); 4. про панщину вь (австрійскбї) цїсарщинї (53—57); 5. про повстанє на Угорщинї (61—64); 6. про рекрутчину й вояцку службу (84—104); 7. про тяжкій побуть суспбльний (105—113); 117—119).

Всякій пїснь пояснївъ Драгомановь годящими замїтками, а поббчь одвїтнихь пояснєнь етнографичного матерїялу поклавь вбнць ще историчнї статейки, що являють ся пристїбными до попереднихь примїтокь, або вводять читача до дальшої категорїї пїсєнь. Ось они: 1. про крїпацтво вь Россїи (стор. 36—48); 2. про суспбльно-политичнї рухь вь цїсарщинї (49—53); 3. про повстанє на Угорщинї (58—60); 4. про скасованє крїпацтва (66—69); 5. про польске повстанє (69—71); 6. про рекрутчину й вояцку службу (81—84); 7. про штунду (113—117).

[Дальше буде].

Про той чась віку Тараса Григоровича Шевченка, коли він перебував в академії художеств, матерїял життєписнї трохи бльшас: є деякі факти урядовї, є листи і споминки самого Шевченка. Одначе-ж все ще матерїял вельми убогий і не дає він нам перейти, так як я бажав би, через життє поета — день скрїзь день. Урядовий матерїял вьзагалї, а тим паче матерїял формулярнї, — звичайно матерїял сухїй, бездушнїй, мертвїй: окрім дати безживної він нічого не промовляє: душі і серця живого чоловіка він не покаже, хоч он навть вдалєка; про життє духове і моральне, чи то особисте, чи соціальне, він нічого не повїдає; не стане нам тим зеркалом прозорим, що відбивало-б нам увесь рух життє внутрїшного чоловіка, життє духового і морального. Інша річ перїиска приватнїя: тут чоловік, сам того не бажуючи, показує себе таким яким він був, переживаючи невримї нікому опрїч його самого — хвилини інтимнї. Тут легко спостерегати, як зростали і ширили ся, як мїцїли і гартовали ся дух, думки, свїтогляд і ідеали чоловіка. На жаль, вболїваючи бачимо, що за той час, коли Шевченко перебував в храмї штуки, вельми мало зберегло ся листівь його; принаймнї у мене в рукахь тільки вісім [березїль 1840 — березїль 1844]. Ледвї чи можна сподївати ся, щобь ще у кого будьь знайшли ся не оголошенї Шевченковї листи за той час. Опрїч автобіографїчної замїтки поета, споминки його про чась перебуваня його в академії, денєде розсипанї лїсучучими перлинами в „Записках“ його. Але їх там геть на омаль бльш матерїялу життєписного про вік Шевченка 1838—1844 можна здобути з його автобіографїчних оповїдань і завсе бльш з „Художника“. Я вже в попередньому нарисї висловив потрохи думку свою про сей матерїял, а тут додаю тільки кілька слів. Хоч би якого автора ми не взяли, він в своїхь мємуарах, не може не бути субьективним. Хо і би яким він не був правдивий чоловік, а все-ж де про що змовчить, а де на що наведе свій чисто-субьективнїй свїт. Ніхто в свїті не кине на Шевченка приздруку за нещїрїсть, або неправдивїсть, а про те і в його „Журналї“ на пр., можна спостерегти дещо таке, що з погляду чоловіка стороннього, здасть ся зовсїм не тям, чимь показує нам автор „Записок“ в своєму свїті субьективному. Звїстно не було й нема в свїті такого письменника, хоч би то був і перворяднїй талант, або і сам генїй, щобь спроможен був геть чисто стати і стояти в творахь своїхь осторонь субьективїзму, се-б то осторонь самого себе. Чоловік не може обезличити ся, не може позбути ся свого я, тим то кожен ученїй, кожен письменник не може не лишити частини самого себе в своїхь творах. Вимаганє від ученнихь і письменнїкв, тим паче від такихь великихь поетів, як наш Кобзар, що пережив 24 роки неволї крєпацькбї і десять тяжкихь лїт неволї салдацькбї в казармї смердячїй, в дикїй пустелї, вимаганє повного обьективїзму — се просто пусте слово! Субьективїзм — річ неминуча, залежить він не від самої волї чоловіка, а від прирочденного йому темпераменту. Можна і треба бажати лишень того тільки, щобь субьективїзм знав межї; а межї субьективїзму кладе сама тільки культура чоловіка.

З людей, що бльш-менш, як вони самї висловили, близькі були до Шевченка в ту пору його віку, про яку моя бесїда, лишили нам споминки: Сошенко, Пономарєв, Ткаченко, Мартос і Вартоломєй Шевченко. Споминки їх, занато короткі; інде невиразні, а інде такі очевидячки непевні, що їм не можна няти віри і треба їх переточити і чимало дечого знехтувати. До останнїхь належать споминки Вартоломєя Шевченка, надрукованї в „Правдї“ р. 1876 стор. 23 і 24, де річ їде про Тараса за перїод його віку 1838—1844.

Вартоломєй каже, що особисто спїзнав ся з Тарасом і порїднїв ся з ним [Тарасів брат Осни держав Вартоломєю

*) Перша глава з життєпису Шевченка, написана д. Кониським „Дитиннїй вік Шевченка“, надрукована в I-ім томї „Записок“ Наукового товариства ім. Шевченка; глава друга — „Парубочий вік Шевченка“ — друкуєть ся в томї II-ім „Записок“.

сестру не раніш р. 1844, а про те, ще до того року листовав ся з ним: тих листів Тарасових Вартоломеї не зберіг. „Ще до особистої знайомости Тарас, каже Вартоломеї, прислав мені своїх „Гайдамаків“ [перше виданне] надписавши „братові Вартоломеї Шевченку на завичну знайомість“... У Вартоломеї „сю книжку добрі люди зачитали“. Се все річ можлива, чудно тільки от що: до р. 1844 Вартоломеї був Тарасови чоловіком чужим, незнаємим і служив в адміністрації Енгельгардта [в „головній конторі“]. Таку службу Тарас не міг вважати інчою, як не сіпацькою, якою вона дійсно була і силою самого суття її інчою й не могла бути. Такій службі Тарас не міг спочувати, до сіпаків симпатій у його не було й не могло бути. Отже вельми-б було дивно коли-б він посилав свої твори сіпаці, та ще незнаємому і величав би його братом! Далі ще чудніше. Вартоломеї повідає: „раз Тарас, пишучи до мене [се ще до присилки „Гайдамаків“] додав: „Скажи братові Микиті, що як писати ме він до мене, так нехай пише по нашому; бо як ні, то й читати не буду“... Мушу сказати, що такі слова Тарас дійсно висловив в листі, тільки не до Вартоломеї, — тоді чоловіка може зовсім йому невідомого, а до брата до Микити. Певна річ, що Вартоломеї читав того листа, писаного в Петербурзі 2 марта р. 1840. Слова ті Тарас просить Микиту переказати якомусь Івану Федюрі, а про Вартоломеї ніже єдиним словом не згадує. А вже-ж коли-б він листовав ся з ним, або хоч би знав про його, то-б переказав поклін і до його.

Дивує мене, що д. Чалий в своїй книжці, цілком понав віри, що той лист був до Вартоломеї та на сторони 35 додав більш ніж сам Вартоломеї. Останній каже, що Тарас в листі „через мене“ писав до Микити: „Скажи отому п'яному маляреві, що як не покине пити, да бити сестру, то, ей Богу піде в саддати“. В згаданому в горі листі до Микити дійсно є фраза трохи похожа на фразу наведену Вартоломеєм. А д. Чалий каже, що Тарас в листі до Вартоломеї писав „Скажи“ і т. д. як і у Вартоломеї...

Певна річ, що се невеличка ріжниця сама по собі, але вона має свою вагу задля характеристики відносин Вартоломеї до Тараса в останні два роки життя нашого Кобзаря. Тим то я і мусів зауважити на неї.

Коли-б між Тарасом і Вартоломеєм були до р. 1859 дійсно такі щирі стосунки, які він хотів показати в своїх споминках, дак — певна річ — за 12 літ він хоч би раз єдиний обізав ся до Тараса! Так само й Тарасови не можна-б було не обізвати ся до його принаймні хоч після свого визволення з „казарми смердячої“!

Окрім отсіх головних матеріялів, я користував ся ще й з інших, котрі й показую скрізь, де здаю ся на їх.

Онъ край родной воспоминаль;
У Бога правды и свободы
Всему живущему моляль
І кроткой мыслію стьдиль
Дьла минувшія народовъ,
Дьла страны своей родной
И горько плакаль...

Шевченко: „Безталанний“.

I.

Визволення Шевченка з крпацтва, як вже ми відаємо, стало ся 22 квітня р. 1838, коли анічть, ледві розпочала ся двадцять пята весна його віку. З того-ж дня він став годованцем товариства „Поощренія Художеств“; почав ходити учити ся малярству до класів Академії Художеств¹⁾ і небавом зробив ся одним з любленніших учнів професора Карла Павловича Брюлова.²⁾

Ще й до визволення з крпацтва, дякуючи заходам і піклуванню Сошенка, конференц-секретар академії Українець Григорович посприяв, щоб Шевченко ходив учити ся малювати людський кістяк в салі товариства „Поощренія Художеств“. Пансіон і салі сього товариства були в 7 ліній Васильєвського острова [в Петербурзі] в домі Костюріна. До того

часу Шевченко хоч і малював анатомічні фігури, але про кістяк нічого не тямив, та може й не бачив його. Хист Тарасів до малярства і тут зараз показав себе. Через два дні Сошенко порівнявши його малюнки з кістяка до анатомічних літографованих малюнків Боссина, спостеріг, що подробиці у Шевченка виразніші і вірйші.¹⁾

Та коли-б у Шевченка не було незвичайного хисту, то не став би він так швидко приятелем Брюлова. Товарисько-приятельські відносини Брюлова до Шевченка свідчать нам, що останній і всіма іншими сторонами відповідав змаганням першого. Вони свідчать нам, що Шевченка природа наділила взагалі так щедро і такою незвичайною кебетою, що він, за два роки самоуком встиг придбати собі такої осьвіти і зробити ся такою людиною інтелігентною, що товаришування з ним не нудило Брюлова. Останній, як знаємо, був великим приятелем російського поета Василя Жуковського, що був тоді учителем цесаревича, а потім і царя Олександра II. Шевченко в своїх „Записках“ малює Брюлова чоловіком з великим художницьким хистом; чоловіком з великим розумом, з високою осьвітою; чоловіком простим, гуманним і добрим. І ми з Шевченковою характеристикою Брюлова не можемо не згодити ся цілком, бо таку саму характеристику подають нам і інші люди.

В попередньому нарисі я вже казав, що з першої знайомости з Брюловим Шевченка обгорнула велика радість. Непомірно більш раював він, коли учителя Ширавза переминив на учителя Брюлова. Наче на крилах, як признає і сам Шевченко, доля перенесла його з „брудного горйща неотесан маляра-мужика до велеліпної майстерської найбільшого художника нашого віку“. Споминаючи отакій перехід, Тарас майже через 20 літ після того, каже: „Аж сам не йму тому віри, а так воно дійсно було! Я вікчемний попіхач на крилах перелетів з брудного горйща в чарівні салі академії художеств“.

Ставши чоловіком вольним, вступивши до академії Шевченко в жовтні року 1838 заквартировав укупі в Сошенком. У Сошенка небавом перед тим помер приятель його, земляк-художник Безлюдний. Смерть останнього вельми зажуриласямутила добросердного Сошенка: йому треба було товариської розваги теплої, огрійливої: він квартирував вкупі з Безлюдним і тепер самітність грнала його. Перш за все треба було їй спекати ся. Сошенкови здавало ся, що Шевченко заступить йому Безлюдного і стане йому тим живим чоловіком з теплим серцем, з душею приязною, — якого саме йому треба. Він і поклякав Тараса жити укупі з ним. Не звернув лишень Сошенко уваги на те, що ні вік, ні вдача, ні становище його і Шевченка неоднакові, а де в чому і супротивлячі. Сошенко потрохи був аскет; жив собі тихо, спокійно, ніби чернець той. А Шевченко, ледві скинув з себе ярмо крпацьке, досі він ще не жив; і тепер тільки повинні були прокинути ся у його усі сили життєві і переважно молода сила чуткого серця перенятливого. Тим то приятелі і не спромили ся довго жити укупі і небавом мусіли розцурати ся. Сошенка перш за все не вдовольняло непосидяще життя Тараса. „Спізнавши ся через Брюлова з літшими родинами в Петербурзі, Тарас почав часто-густо [так каже Сошенко] їздити на вечері. Він пішов в моду; його скрізь приймали, наче яку ликовину. Він почав гарно одягати ся; зробив ся модником-галинцем“. Сошенко був чоловік глибоко-демократичний; і не зауваживши на Тарасів вік, гадав, що таке поводження вже скидаєт ся на панські примхи і зовсім не личить воно „плебею, що живе задля самої штуки, певнійшій задля шматка хліба насущного“. Тим то Сошенкови „і прикро і боляче було дивити ся на тодішнє життя Тараса, що здавало ся йому розкидливим і нерозсудливим“. І він заходжував ся докоряти, усовіщувати Тараса, щоб він покинув життя світських модників-жирунів, да жваво брав ся до малярської роботи. — „Дак от — як він зрозумів волю, думав Сошенко: а воля та взяла стільки клопоту, стільки боротьби страшної!“ І після таких вболівань Іван Максимович говорить було до Шевченка:

— Схаменись, Тарасе! Чом ти діла не робиш? Чому тебе нечиста сила носить по гостях, маєш таку протекцію, такого учителя...

¹⁾ Автобіогр. „Кобзаря“, 1876. ХХІ.

²⁾ „Художник“, 36.

¹⁾ ibidem, 25.

²⁾ „Записки“, стор. 40.

Дак куди там! Не слухав ся Тарас! Інколи він і сидів дома, та нічого не робив; або сьпівав, або пише собі щось, та все до Сошенка.

— Ось ну! Соха! послухай, чи воно так добре буде! — і почне читати свої вірші.

А Сошенко до його:

— Відчепись ти з своїма вікчемними віршами. Чом ти настоящего діла не робиш?

З свого погляду, каже Чалий,¹⁾ Сошенко говорить істинну: йому здавало ся, що чоловік, коли взяв ся до якої штуки — увесь мусить віддати ся їй: взяв ся до малярства — так вже геть поезію; а тягне до поезії, — покинь малярство.

Сердешний добряга Сошенко не розумів, що Тарасови, хоча-б він і бажав того, не можна було послухати ся його. На се треба-б було неволити свою душу, змагати ся з своєю природою, воювати її. А душа Тарасова, вибившись з крпацтва, вимагала життя вольного; їй треба було простору, а не тієї неволі, в якій перебувають звичайні слуги штуки, — ремісники її, що працюють „ради шматка хліба насущного“. Сошенко не розумів душі поета, що тільки що визволив ся з кайданів крпацтва; не тямив потреб її. — До поезії, до писання віршів тягла Тараса і відривала його від „настоящого діла“ та незрима людям і непобідима сила, що зоветь ся при з в а н н ь м.

Тоді [1838] і сам Тарас не розумів міці сїєї сили, не розумів свого духового я. Він „добре тямив, що живонись його професія живуча, його хліб насущний“, а про те „замісь того, щоб стежити тайни штуки, та за приводом такого керманяча, як був йому Брюлов, він віддавав ся“, — бо не спроможен був не віддавати ся, і віддавав ся не свідомо тій праці, до якої тягли його непобідима сила при з в а н н ь м до тієї праці, що „лилась, текла, неначе той Дніпро широкий“.

Те розкидливе і нерозсудливе життя Тараса, що докоряє йому Сошенко, було ніщо більше, як потреба і потреба натуральна молодого віку. Та й зазирнувшись в те життя, ми не бачимо там нічого дійсне незвичайного, жадної розкидливості, або нерозсудливості там не спостережемо; побачимо тільки, що Сошенко трохі через край згустив краски і прибільшив докори і за знаємість і за гостювання.

Ще до визволення з крпацтва Тарас познаємив ся, як відаємо, де з ким з видатніших людей того часу: от як Жуковський, Вельгорський, Гребінка; відомий математик, Полтавеш Остроградський. Ставши чоловіком вольним, вступивши до академії, ставши товаришем і любленим учнем Брюлова, Шевченкови, натурально, не можна було не ширити своєї знаємості: сприяло тому товариство академіків, а ще більш товаришование з Брюловим. Про його, як про поета, тоді ще ніхто не знав: як художник, він те-ж ще не визначав ся так, щоб можна сказати „пішов в моду“. Приймали його в родинах зовсім не як „диковину“ яку, а просто як молодого, енергічного і веселого розмовника. Взагалі знаємість його не здасть ся мені якоюсь незвичайно великою. Навпаки — швидче можна сказати, що вона була р. 1838 вельми невелика. Про знаємість його під той час, ми можемо судити єдине по тому, що він сам нам дав в „Художнику“.

Вступивши до академії, Шевченко сприятелив ся з товаришами-академіками, переважно Українцями, або такими, що бували на Україні, от як Федот Ткаченко, Петровський, Попомарев, Штернберг і інші. Більш за всіх він товаришував і найблизше сприятелив ся з Штернбергом. Останній геть перед тим скінчив академію, їздив по Україні і саме р. 1838 вернув ся звідтіля, привізши повний портфель малюнків з природи України. Сприятелити ся Шевченку з Штернбергом за поміг і Сошенко і відносини до Штернберга Брюлова, але більш за все — моральна сторона, вдача і характер обох художників; Штернберг, так само як і Шевченко, був чоловіком добрим, чесним і перенятливим. Він потім познаємив Тараса з іншими освіченими родинами, про них буде ще річ.

Ріжниця віку, ріжниця характеру, а найбільше ріжниця духових потреб не давали Шевченкови довго жити укупі в Сошенком. До того-ж примішав ся тут ще й роман, та й до-

вів наших приятелів до того, що вони розцурали ся і розлучили ся ворогами.

У тієї Німкуні, де квартирували Сошенко і Шевченко, жила небога її, молода вродливецька дівчина, доня виборецького бургомистра — сирітка Маня [Маруса]. Сошенко закохав ся в ту Маню і гадав собі побрати ся з нею. Чи відав про те Тарас, чи ні, — річ не відома. Але Маня подобала ся і йому. Сподобав ся і він Мані. Річ натуральна: обоє люди молоді; обоє того віку, що зоветь ся „віком весні і коханья“. До того-ж твар у Тараса, як знаємо про се від Ткаченка,¹⁾ хоч і не була вродлива, але була приваблива; вона свїтіла ся великим розумом, а коли він балакав з жіноцтвом, лице його ставало незвичайно привабливим. Було, знати, щось такого чарівного в тварі Тараса, що він подобав ся жіноцтву. Отся чарівна сила, помічена Ткаченком, ще року 1838; не покидала Тараса до віку і нагадає нам про себе ще не один раз.

Дак от Тарас і Маня закохали ся. Спостеріг те коханье Сошенко і почав ревновати. Спершу одначе він ховав своє незадоволення. Але переходом, коли помітив, що коханці беруть геть близько, розгнівав ся Іван Максимович: став сварити ся, вилаяв Тараса і прогнав від себе з квартири. Се стало ся в кінці січня р. 1839.

Даремне, одначе, Сошенко сварив ся. Хоч Тарас і перебрав ся на інчу квартиру; та що з того для Сошенка! Сила коханя міцніша за всяку сварку! Серце Мані знайшло Тараса і на другій квартирі: вона, годують тією, ползнула до його... Сошенко — додав, що коханье те не гаразд добре скінчило ся для Мані.²⁾

II.

Розцуравшись з Сошенком Шевченко перебрав ся в 5-ту лінію Василівського острова в дім Аренса і заквартировав тут з художником Михайловим, чоловіком вельми добрим, ласкавим, благородним: одначе Тарасови він не прийшов ся під мисли: „товариш з його благородний, але нема у його ні до чого порівання, ніщо не причарує його“;³⁾ до того-ж Михайлов був людина й непосидяча, в господі майже не бував. Тарас бачив ся з ним тільки у Брюлова та в класі. Се трохі нудило Тараса. Віддавши натуральну платню першому почуттю волі, Тарас почув, що у його прокидуєть ся потреба товариського життя в господі. З сього боку Михайлов його не задовольняв. Його кликав перебрати ся на квартиру Брюлов; але-ж Тарасови здавало ся і не зовсім не певне, що Брюлов для його „вельми великий“, таї почутте незалежності спиняло його; він тямив добре, що „на своїй квартирі йому вільніш“.⁴⁾ Нарешті він сподівав ся, що от-от вернеть ся з України Штернберг, і заквартирує з ним. Штернберга він знав вже з оповідань Сошенка і Брюлова і бажав, хоч „кільки місяців перебути з ним вкупі“.

Нарешті в осени вернув ся і Штернберг і просто до Тараса на квартиру. Спершого-ж разу вони стали наче два брати. Другого дня, по приїзді Штернберга, Тарас, вернувшись до господи, бачить, що його новий приятель сить: „він сів біля його ліжка і любовав з його дитячої тварі непорочної; потім взяв одівець і шапір і став малювати з його патрет. Тільки, що зробив усю постать, як Штернберг прокинув ся, помітив Тарасову роботу, засьміяв ся гостосердешним сміхом і мовив:

— А покажіть, що ви робили?

Подивив ся, похвалив малюнок і сказав:

— Нехай коли-небудь і я поквигую з вами.⁵⁾

Тарас радів ларубочими радощами чистими з нового приятеля. Небавом радощі його ще побільшали, коли він побачив Штернбергов портфель малюнків з природи і життя України і почув з уст Брюлова хвалу і малюнкам і авторови їх. Брюлов, роздивлюючи ті малюнки, радів від нашої України, як мовив він „одноманітно-ріжноманітної і від заду-

¹⁾ Древная и Новая Россія 1875. № 6.

²⁾ Чалий, стор. 33.

³⁾ „Художник“, стор. 39 і 40.

⁴⁾ ibidem.

⁵⁾ ibidem 42.

малюнків наших, так гарно змалюваних Штерибергом!¹ От зразки тих малюнків, що так сподобалися не тільки Тарасови, але й великому знавцю штуки — Брюлову: „На маленькому шматочку бібули проведена поземна лінія; на першому місці — вітрак, біля його віз, біля воза навантаженого мішками пара волів“. Або от другий малюнок: „На самому березі річки в холодку під вербою розлогою стоїть біленька хатина покрита соломкою; уся вона, буцім в зеркалі, відбивається в воді. Під хатою бабуся, а на воді качки плавають. От і увесь малюнок, але який гарний, який живий малюнок“. Брюлов поділював Штериберга: він в одному ескізі його бачив усю нашу Україну. Україна і задумані постаті земляків наших так подобалися Брюлову, що він заняв ся бажанням осадити собі на березі Дніпра хутір з чарівною декорацією і з усіма угодами. Але було одно, чого Брюлов бояв ся і чого жалним робом не можна було спекати ся, се українські пани „феодалі-собачники“, як називав їх Брюлов.²

От з сего ми бачимо, який вже тоді склав ся у Шевченка погляд на штуку. Ще виразніше спостережемо його погляд і вимагання від штуки малярської з того факту, який ми знаходимо в Тарасових „Записках“: „Року 1839, згадує він,³) Жуковський, вернувшись з заграниці, привіз величезний портфель, напакований творами Корнеліуса, Гессе і інших світлив монахівської школи живописи. Твори Брюлова, на думку Жуковського, були занадто матеріальні і штуку божественну придавали до грішної землі. Жуковський покликав Шевченка і Штериберга до себе, полюбовати з тих заграничних малюнків і повчити ся у великих вчителів німецьких. Пішли і „що-ж ми побачили, каже Тарас: довгі, безживні Мадони, а навкруги їх готичькі херувими худорляві; ічні з них були сущі мученики живої штуки. Ми бачили Гольбайна, Дюрера, але не репрезентантів ХІХ віку. Роздивляючи ту колекцію ідеальної брідоти, ми з Штерибергом голосно висловили свої думки. Наша простодушність довела Жуковського до того, що він назвав нас поцсованими учнями Брюлова“.

Штериберг знаємий Шевченка з родинами своїх знайомих в Петербурзі: натурально, більшість їх з німецькими, як і сам Штериберг, назвами. Всі вони люди освічені і знаємість з ними доброю стороною впливає на духовний і моральний організм Шевченка. Знакомить ся він з родиною Шмідтів, часто навідується до них по вечерах, а по неділях і обідає там і „виходить від них чистішим і добрішим. Родина Шмідтів, як сам він признає, просто благодать Господня“. В родині інспектора університетських студентів Фіцтума Шевченко „раює, уніваючись квінтетами Бетховена да Моцартовими сонетами“. Небавом Штериберг знаємий Тараса з родинами борзенського ділчя, Грицька Терновського, каретника Іоахима, син котрого був художник, людина весела, прекрасно освічена; сердешні стосунки Іоахима не порвали ся і потім, коли Тарас опинив ся „в смердячій казармі“. Коли до отсіх знайомих додамо ще родину Уварова, художників Пономарева, Соколова, Петровського, під кінець року ділчя Мартоса, так либонь чи не всі отсе ті нові знаємість, яких переважно тримав ся Шевченко.

Штериберг одначе не довго перебував в Петербурзі; на превеликий жаль Тарасови, він поїхав був до Оренбурщини і тоді саме Тарасови довело ся перебути тяжкий недуг. Мені здається ся, що недугу його спричинив ся недуг Брюлова, звістко мимо найменшої волі і бажання останнього. Брюлов побрав ся був в донею якогось Тьма, Німкеню-красуню. Шевченко не переставав бувати у Брюлових; пані Брюлова витала його признаю; грала з ним в „гальбер-цвельф“; вона добре грала на роялі і співала; а Тарас загарливо любив пісеню і музику. Одначе не довго Брюлов був жонатим. Через місяць чи що жінка його, пішовши з вечера до своїх приятелів Заурвайдів, не вернула ся вже до чоловіка. Брюлов з того горя на другий день тяжко занедужав і недужав цілих два тижні. Увесь той час Шевченко не відходив від його. Стояв ся він фізично, піклуючись біля хорого, але ще більш стояв ся душею і серцем. Як несподівана розлука супругів, так і добуток з неї — недуг Брюлова, не могли не збенте-

жити до самого дна благородну душу і чутке, перенятливе серце Тараса: увесь його організм моральний страждав стражданнями свого благородного добродія і великого учителя-товариша. Ледві Брюлов почав одужувати, як занепав Шевченко. Приятель його художник Пономарев перевіз його недужого з дома Аренса до себе на квартиру в академію художеств. Невідомо, чи довго хорував Тарас і чи довго жив в Пономаревим. Можна гадати, що недуг протяг ся доволі довго. Після недугу став ся один злучай, про який варто згадати. Поруч з майстерською Пономарева була майстерська і квартира другого художника Петра Степановича Петровського те-ж Тарасового приятеля і возлюбленника Брюлова. Тоді саме Петровський малював картину „Агар в пустелі“. За отсю картину академія коштом скарбовим вирядила Петровського потім до Італії. Там він і поліг. У Шевченка лишив ся він до віку в найсимпатичнійшій памяті. Трохи чи не через 20 років після приятельського життя в академії, Тарас зустрів в Нижньому Новгороді далекого кривняка Петровського, Кудлая, і вельми радів, розмовляючи з ним про свого приятеля: „багато пребагато, каже він, ожгло з тієї розмови в моему серці про прекрасні дні минулого“, се-б то про ті дні, коли він перебував в академії з Петровським.

Дак на оту картину, як малював її Петровський, ходиш дивити ся Шевченко і Пономарев. Раз якось Петровський почав жалкувати, що не спроможеть ся розкрити ся на такого здорового итаха, щоб з його змалювати крила янголови. Товариші слухали, жалкували, вболівали йому, але ради й самі неспроможні були дати, бо і в самих вітер ходив по кишенях; сиділи вони просто голодні, без хліба, грошей — хоч би тобі копійчина єдинч, а кредиту й того менш. Петровський кличе їх до своєї пень старенької на Піски [частини Петербурга, немов би передмість] на обід. Чому-б і не так! Чому-б голодним парубкам і не пообідати; так же Піски від академії вельми далеко, підеш та й сізніши ся на лекцію до класи. Лекція почпнала ся о 5-ій годині: і боязко і діяково пропустити її. Хоч як там грало в животі, а про те Шевченко і Пономарев не здали ся; дали перевагу пауці; подякували за обід, тай годі. Петровський пішов сам. Нея дала йому карбованця, щоб купив гусака, з якого-б списав крила янголови. Вернув ся Петровський і ситим і веселим тай похвалив ся своїм товаришам про того карбованця. Тарас ту-ж мить моргнув на Пономарева, щоб придержав руки Петровському, а сам до його в кишеню, вхопив того карбованця, да тоді з Пономаревим бігцем. Петровський за ними, благає: вернути гроші. Де там! згогоднілі товариші прибігли до „Риму“ і проїли гроші Петровського. А як же буде з птахом? Горопашний Петровський сумує. У вечері сидять вони у майстерській Пономарева; останній журить ся про Петровського.

— Чого ти, дурню! журить ся! — зареготав ся Тарас: — ось ну, лишень, ходімо на полювання, так зараз і дамо ради Петровському.

— Яким се чином?

— Тоді бачити меш... ходім.

Скоро виїшли на академічний двір, тут, бачать, зяграв гусий. Гуси були власність помічника поліцмайстра з академії, Соколова. Шевченко накинув одного гусака плащем своїм; вхопив його під паху, стис йому дзьоба, щоб не кричав; та на заводі до квартири Петровського. Петровського нема в господі; квартира на замку. Треба було Пономареву і Шевченкови нести того гусака до себе, затуляти йому дзьоба, щоб не кричав, але й уважати, щоб не задушив ся. Скоро вернув ся Петровський, вони зараз до дверей його, прочинили і нишком пустили тули гусака. Гусак загегав, Петровський не стамив ся... Небавом все вияснило ся і він намалював крила янголови, а тоді сторож-москаль зарізав гусака і зварив з його молодий жартунам юшку. Небавом Шевченко розжив ся на гроші і заллатив за того гусака. Брюлов довідавшись про сей жарт чияло сьміяв ся.¹)

III.

Після недугу Шевченко перебрав ся на квартиру в д. булочника Даннеберга в 9-ій ліній Васильєвського острову.

¹) „Художник“, 44.

²) „Записки“, 55.

¹) „Русская Старина“ 1880, март.

Що се була за квартира, про те повідав нам сам Шевченко: „Світличка, казав би з меблями, так се була-б неправда. Вдовж передньої стіни над робочим столом висіло дві полиці: на верхній стояли статуетки і коники барона Кльдта, а нижня без ладу була завалена книжками. В світличці — єдине вікно, тай те на пів закрите. На стіні проти вікна порозвішувани виліплени з алябастру слідки ніг і руки, а поміж них маска Ляокоона із знаменитої натурщиці Фортунати.)

Не скажу я, чи в сій самій квартирі жив Шевченко і тоді, як ходив до його на сеанси дідич Петро Мартос. Останній про Тарасову тодішню квартиру повідає, що вона була недалеко від академії, але „під небесами“, се-б то вельми високо: було дві світлички: прихожа зовсім порожня, а друга, з вікном круглястим, така маленька, що ледві містило ся ліжко; та щось таке ніби стіл; на сьому столі були пороскидані без ладу малярські пристрої, та шматки паперу. Стояв ще мальберг, да покалічений дзиглик. Квартира не визначала ся з охайности; скрізь лежав товстим шаром пил; по підлозі валяли ся шматки паперу. По стінах стояли рами з натягненим полотном. На декотрих з них були роспочаті патрети і малюнки.) Мені здасть ся, що се та сама квартира, ріжниця між ними невелика. Мартос бував у Шевченка на сам кінець р. 1839, коли вже вернув ся і квартирував з ним Штернберґ. Останнього в степах кірґізьких постиг такий недуг, що він мусів покинути Оренбурщину і вернути ся до Петербурга. Вернув ся він просто на квартиру до Шевченка 16 грудня і квартирував з ним до весни р. 1840.

Жили вони убого, гроший браковало.

Зимом в Пербурзі дні незвичайно малі, просто, як справедливо писав потім Шевченко до Квітки „ні день ні ніч, а так, чорт зна що таке; прокинеш ся рано; тільки що заходш ся малювати, диви ся, вже й ніч. Тільки пеналі мнеш, більш нічого“. Одно слово без світла не богадцьке встигнеш зробити за день! Коли без світла, на пр. у грудні, можна обійти ся з 10 до 2 години дня, то се ще й добре. Тим то Шевченко і Штернберґ мусіли „за останні гроші“ придбати собі робітницьку ляпну. Якеж вони зраділи, принісши її до своєї квартири! „Принесли її в свою келию, засвітили, ще серед білого дня, посідали біля неї і наче діти ті маленькі забавляли ся вю“. Після першої радості Штернберґ взяв книжку і почав читати до ляпни; а Шевченко взяв якусь малярську роботу і сів з другого боку ляпни; да отак „у день з огнем“ і просиділи до 5-ої години, доки не пішли на лекції. В академії усій натурній класі оповістили про своє придбання. Покликали декого з товаришів подивити ся на те диво і справили „вечірку“, се-б то чай з сухарями. Ми, додає Шевченко, були тоді убогими, але невинними дітьми. Боже, куди залетіли оті дні ясні, дні золоті! Куди поділа ся непорочна семья юнаків патхнених?!“¹⁾

Таким чином бачимо, що через увесь 1839 рік житлом Шевченка була дійсне убога келия, коли не в землі ле, під чотирох-осадною каменцею, дак десь „під небесами“. Але-ж, як легко було-б Шевченкови проміняти убогу келию на ясні світличці в квартирі Брюлова! Так ні-ж: почувте волі, почувте незалежности не дало йому того вчинити.

В отсій убогій його келії разом з Штернберґом перебував якийсь час і знаменитий художник Айвазовський. Останній не сподобав ся тоді Шевченкови: наш поет спостеріг, що у Айвазовського „є щось несимпатичне, нехудожницьке, таке щось ввічливо холодне, що відтучає від його“.

На весні р. 1840 Штернберґ і Айвазовський на одному пароході поїхали за границю. Провести першого зібрано ся чоловіка десять художників, а вже-ж між ними і Шевченко, а проводити Айвазовського не було вікого. З того часу не судило ся вже Шевченкови бачити ся з Штернберґом: останній помер в Римі того самого (1847) року, коли друга його Тараса закинули в неволю і почали в „смердячій казармі“ морювати солдатчиною. Час, проведений в Штернберґом, лишив ся в Тарасовій памяті яко ліпші дні його віку. Вже на порозі з „смердячої казарми“ (1857) Шевченко згадавши

Штернберґа, пише: „Незабутні, золоті дні! (1839) Ясни сном радощів прилетіли ви перед мене і лишили нестертий слід чарівних споминок. З Штернберґом — ми тоді (1840) були ще тільки юнаки, що ледві вбили ся в пір“.

IV.

Не можна сказати, що матеріяльне убожество Шевченка, в якому він перебував р. 1839, залежало від недостачі заробітків. Заробітки трапляли ся йому, та раз браковало йому на їх часу вільного, — а друге трапляло ся й таке, що замозольованого заробітку він в вічі не бачив; бо заказники роботи не платили йому за працю. Ми зараз заповімо ся, що й Сошенко, а за ним ще гірші і Чалий, зовсім не по правді поіркали Шевченка гулянками. Останній пише,²⁾ що світські гулянки і артистичні „кутежи“ (загри), від яких силковав ся Сошенко здержати Шевченка, але від яких не спроможен був здержати ся і сам великий учитель Шевченка — Брюлов, ідол академічної молодіжи, лишили сліди на увесь останній вік Тарасів і темною плямою лягли на дорогу нам память Кобзаря.

З яких ключів, з яких фактів д. Чалий вивів такий свій осуд, мені не відомо. Покладати ся на самого Сошенка — не можна раз через те, що й він не подав ніже єдиного факту, а друге те, що з Тарасом він розсудив ся з початку лютого р. 1839, і до виїзду свого з Петербурга, се-б то до осені того року, вони вороговали: значить Сошенко й не можна було докладно знати, яким життєм живе Шевченко; а коли й доходили до уший його які недобрі вісти про Тараса, дак чи перевірав же їх Сошенко? Чи звертав він увагу на те, що нема чоловіка без вади, і що „ліпші вісти не лежать на місці“.

Стежачи по тих матеріялах, які є у мене, о скільки можливо день скрізь день життє Шевченка за р. 1839, я не бачу ніже єдиного факту на такий осуд, який висловлено в книзі Чалого. Навпаки, я бачу що інче.

Перш за все я помічаю невислушу працю Шевченка біля своєї освіти. Ми знаємо, що до визволення з крѣпацтва Шевченко був людина майже темна. Се він і сам бачив і тямив. Вкуплено його з крѣпацтва тоді, коли йому йшов вже 25 рік; се такий час, коли велика більшість людей кінчає вже свою шкільну освіту. Годі було гадати й Шевченкови про освіту систематичну. Та для неї і матеріяльних достатків у його не було. Отже коли ми, памятаючи усе отсе, звернемо увагу на ту освіту, якої надбав собі Шевченко без шкільної заповоги, без системи, без керманіча, так не можемо, за такими обставинами не вважати освіти його доволі високою. Вже-ж щоб надбати її, чоловікови хоч би з якою великою кебетово прирожденною, так треба на те перш за все часу. У Шевченка велика сила часу йшла на освіту і науку в малярстві.

За ту освіту, якої надбав собі Шевченко мусимо дякувати, опріч Гребінки, більш за всіх Брюлову. Тарас користуєт ся з його бібліотеки. Він читає з поради Брюлова Біллію; історію Греції; історію віків середних. Перечитує найліпші романи Вальтер-Скота і т. ін. Уважно читає твори полських і російських письменників і читаючи все те він аналічно міркує. Опріч того він ретельно ходить слухати відчити професорів університетських і академії медичинської: слухає відчити професора Куторги з зоології; професора Буяльє кого з фізіології і т. ін. До класів академії художеств Шевченко навідуєт ся так ретельно, що боїть ся хоча раз який не бути в класі. От як Шевченко проводив свій час: „Вставши вранці, каже він, іду о годині 9-ій до класів живописи. О годині 1-ій іду чи до Карла Павловича, чи до господи поспідати, чим Бог послав, тай знов іду до класів і працюю до години четвертої. По обіді знов до класів. О годині 7-ій йдемо з Штернберґом до театру, або, погулявши по набережжю Неви, вертаємось до господи. Я що небудь читаю голосно, а він працює коло малюнків, або він читає, а я малюю“.

[Далі буде].

¹⁾ „Поемы и повести Шевченка“. Київ, 1888.

²⁾ Вестник Юго-Западной Западной России. — 1863. стор. 32.

³⁾ Поемы и повести Шевченка. — стор. 469.

¹⁾ „Записки“ стор. 55.

²⁾ „Жизнь и произведения Г. Гр. Шевченка“, Чалий — стор. 35.

ЛІРНИКИ.

Студія Кирила Студинського.

Словарець.

[Далі.]

Галицькі лірники:

Українські лірники:

обрут фелон,
обрутник ремінь,
обруток, дерево, дрова,
Офени:

обстирник пастух,

оманиця мати,
осняк гній,
остенір піч,
Шаповали:
Офени:

отерпліюх парубок,
отерплюшок хлопечь,
отропіль поле,
пандічити падати,

парна́та жаба,

пі́трос камінь,
Шаповали:
з грецького:

платошити платити,
переплатошити перепла-
[тити,
Офени:

пна́ти йти,
Злодії:

пові́кбрити пожичати,

поме́кльєнько поволи,

право́шити рядити,
право́шити слуго́мку —
[правити службу Бо́жу,
направо́шити направляти,

пса́лити сьпівати,

пса́льник, пца́йник — дяк,
з грецького:

пца́лка риба,
Шаповали:
Офени:
з грецького:

пу́лити купити,
пропу́лити продати,
Шаповали:
Офени:

Злодії:
з грецького:

пухта́лка булка,
Шаповали:

обоки ч. мн. чоботи,

обрутки ч. мн. дерево, дро-
бру́ть стови, [ва,
обрутенъ голуб,

одчипо́рити відчипити,
оксі́м ліс,
ма́ниця мати,
осня́к гній,
сте́нур піч,
сте́ння „
сте́накъ піч,
оша́рник ярмарок,
терпелю́к парубок,

стро́піля поле,
панді́кати падати, клячати,
пасо́рптити пасти,
пасті́кляти ждати,

пі́кота ріг,
безпі́котний безрогий,

пі́трусъ камінь,
і́ πετρεα скала, камінь,
плаву́тенъ індик,

пліхті́ плечі,
плі́кєнти плакати,
пла́кєсть „
пна́ти йти,
впа́с йти, ро́внас пійти,

покриво́шниця покритка,

помі́ньчити пере́йти,
по́со багата,
право́шити рядити,

направо́шити направляти,
прию́хнити прийняти,
пса́лити сьпівати,
пса́льня пісня,
пса́льник дяк,
ψαλλω, ψαλω грати,
пса́лка риба,
пса́лка „
пса́люча, пса́ля риба,
ψάρι, δψάριου риба,
опу́лити купити,
пропу́лити продати,
ви́улить купити.
пу́лити купити, пропу́ляти
продавати. пуля́тель ку-
пуючий, пульчи́ха куп-
ору́лііс купити [чиха,
πωλῶ, πουλω продавати,
πωλητής купець,
пунді́й пиріг,
пухта́лка пампуч,
пухта́лка подушка,
пихта́ти пчихати,

Галицькі лірники:

Українські лірники:

ра́псати читати,

ра́псаяя кле́вити писати,
ра́ха жінка, баба,
Шаповали:

рахті́й дощ,
рахті́ть падає дощ,
Шаповали:
Офени:
з грецького:

риво́шник рів,

са́павка качка,
Шаповали:

свів́род город,
сві́гра дах,
світло́ха комната,
Офени:

сви́рит дитина,
сви́стак коми́н,

сі́вгород місто,
сі́верка зима,
сі́вер сніг,
сі́верно зимно,
сі́верити меранути,
Офени:

скако́мити скакати, гуляти,
скако́мка танець,
скате́ля талі́р, полумисок,

ске́л пес,
ске́льха сука,
Шаповали:
Злодії:

ске́титись бути злим,

скрипо́та́ двері,
Шаповали:

одскрипо́тати відчинити,
ску́льбати любити,
ску́льба́нка коханка,

Шаповали:
Злодії:

сла́кати ждати,
досла́катись діждатись,
слуго́мка служба,
слуго́мити служити,

слухо́ма ухо,
слухо́мити слухати, чути,
сно́пка весна,

солу́дкемне цукор,
спі́н чорт,
спомі́кувати сповідати,
ставе́рка кварта,

ста́вни́чик спі́льник,
ста́врені́ки вареники,
ста́рохи крестини,
ста́рохъ хрест,
сте́бляк ягода,

ре́псати читати,
ре́псаяя книжка,
ре́псник акафист,

ра́ха жінка, баба,
ра́ха „ „
рахті́й дощ, „

марахо́нька дощ,
грахо́мъ дощ,
βροχή дощ (?),

ризавка кукуруза,
ругавка рука,
ругавни́ця рукави́ця,
сабасні́й сам,
савро́шнини молитвини,

са́повка качка,

сві́тля́ха комната, сві́-
[тля́хъ місяць,
сві́то́мка сві́тло,

сві́хта сьвята,

сі́верниця зима,
сі́вер сніг,
сі́водно зимно,
сі́верити мерзнути,
сиво́ха зима, сива́нникъ
леді́вня, сиво́нно холодно,
си́пяга опанча,
скако́мити скакати, гуляти,

ските́льній миска,
ските́льник рубель,
скі́ц, скі́цяга пес,
ске́льха сука,
ски́ць пес.
skićl пес, сторож,
скере́тник урядник,

скі́тити відойти, умучити;
скрипо́та́ двері,
скри́ць брама,
одскрипо́тати відчинити,
ку́льбати любити,

ску́мити знати,
ску́мать „
kúmać розуміти,
(гл сте́кляти ждати,

слуго́мка служба,
слуго́нити служити,
слуго́нниця слуга,
слухо́мка ухо,
сли́хтити слухати, чути,

собо́тка субота.

Бо коли-б в кождім окремім підручнику були хоть би й найменші ріжні зміни, то чи можливо, щоб ученики собі присвоїли тоді одну правопись добре?! Тимчасом в нашім підручнику суть відступлення від найновішої правописи і то ошибочні, як от: *костей* (7), *мшней* (11), *людей* (19), *гостей* (64), *грошей* (84), *ненавистею* (33), *волостей* (38); — відтак: *Емлії* (18), *клєнти* (52), *нїж* (ножа. III), *сами* (nom. plur.) стор. 27; — дальше всюди надруковано: *богатство*, *з'оружаю* (135); проти найновішої правописи написано: *копє* (137), *трудолобїю* (50), *краснорічїю* (93), *нарічїє* (141), а правильно *красноріч'є* (138); — ще дальше відмінно від правописи шкільної: *Дюклетїян* (78), *Кассїя* (79), *Грецію* (80); ошибочно: *недбалї* (83), *побитї* (65 — nom. plur.), *третю* війну (72). По що відтак двоякі форми писаня: *инї* (55) і *їнї* (44, 74) замість *иньшї*, *менше* (58) і *меньше* (139), коли останній спосіб писаня наказаний правописею? — По що неоправдане вагання в писаню слів: *чесний*, *почесний* (100), *чеснота* (58) і *честність* (76), *почесний* (94); відтак по що двоїстість, противна правописи: *близко* (122) і *близько* (111), *перевисшаю* (145) і *перевижши* (29), *найвижше* (22), *Архимед*, *Архимед* і *Архїмед*, *зза і з-за*, *колинєбудь* і *коли небудь* (137), *ставали-б* (58) і *ставалиб*, *коли-б* (58) і *колиб* (137, 71), *якийнебудь* і *який-небудь* (27), *такї-ж* і *такїж* (134), *річ-посполита* і *річ посполита* (28), *зато-що* і *зато що*, *Алькїбїад* (41) і *Алькїбіад* (41), — коли перші форми суть прийнятї?! Дальше коли по руськи добре: *Цицерон* (зам. *Цїцерон*), *Сципїон*, *Аполлїон*, — чому не *Плїтон*, а *Плїто* (! 8), — чому не *Плїтон*, а *Плїто* (! 41), *хоть є* і *Плїтон* (147). Добре-б було загально вжати писати: *велїзо* і *велїзний*, а не *жєлізо* (2), *жєлізний* (9). Рівно-ж, як *їсторїя* (136), належало-б писати: *Іспанїя*, а не *Гїспанїя* (75). Ще що до форм деклінаційних, то чейже розумїйше задержати правильну і загально уживану форму „багон“ (2 над.), ані-ж вводити анальоїчну, рідше уживану форму „багнїв“. — В перепїсаню суть також похибки, хоть в малім числї, як: на стор. 23 не треба кропки по числї 134 в реченю: *Агенці виправилїсь з 134 (.) кораблями*; на стор. 28 не треба протинки „по війська“ в реченю: *Консулі... були начальниками війська (.) в війнї, що єї... Треба протинки на стор. 36 по „почести“ в реченю: Мужевї, жадному погести, багато трудів припадає. Замість протинки стоїть кропка на стор. 49 в реченю 17. На стор. 55 нема протинки по приложєню „вожд Картагїян“. По „Coriolos“ (стор. 60) нема точки. По „Scipio Africanus“ (стор. 67) реч. 4 не треба протинки. На стор. 75 в реченю: „Памятїя що ти чоловік“ має бути по „памятїя“ протинка, і т. д.*

Вкінци, як на шкільну книжку, єсть за багато друкарських похибок, що вельми мїшає ученикам найнижших клас. І так: *засївом* зам. *засївам* (шкідливий, стор. 9), *incunde* зам. *incunde* (13), *Цїсар* зам. *Цїсар* (16), *vel* зам. *vel* (34), *пнїших* (57) зам. *иньших*, *себе* зам. *себе* (25), *ї* зам. *ї* (26), *випалювно* зам. *випалювано* (38), *честність* (76), *Tullio* зам. *Tullio* (78), *сплюю* зам. *сплюю* (83), *issum* зам. *issum* (124), *невільник* (64), *extra* зам. *extra* (75), *навчити* ся (75), *respectum* зам. *respectum* (128), *multitudo* зам. *multitudo* (154), *verror* зам. *verror* (157).

Що до укладу словарця — чи не лучше би було такі слова, як: *гаснути* і *гасити* (неперех. і перехідне), *ослабію* і *ослабляю* — писати особно в нових стрїчках?

Помимо тих недомагань, котрі в другім виданю легко усунути, книжка ся причинить ся значно до зрозумїня і присвоєня собі молодїжю добїрих слів руських і улекшїть їй науку язика латинського, іменно додаєм словарця русько-латинського. Піднести бо належить, що автор пильно заходив ся около уложєня вперше появившого ся словарця русько-латинського, доповнивши взагалї словарпї близько на аркуш друку понад польске виданє, уваглявши особливо прислївники, приїменники і злучники, річи дуже придатні ученикови в потребї і пригожі для будучого повного русько-латинського словаря. Взагалї видко в словарї старанє, дати в рамках вправ по змозі як найбільше користї учениками, а відтак рїдкє дбанє про чистоту язика руського. Се належить авторови вмінити за заслугу.

I. Кокоруда.

ОМЕЛЯН ПОПОВИЧ.

[Гл. портрет на 349 стор.].

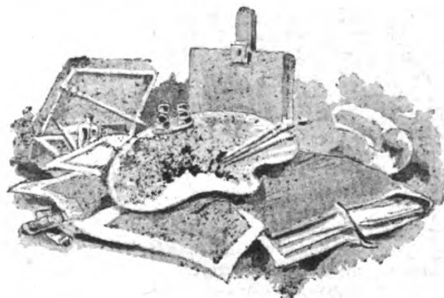
Ом. Попович представляє незвичайний прояв між буковинськими Русинами. Мурашкова працьовитість, злучена з самосвідомою енергією і великий талант організаційний — се єго визначні прикмети.

„Черновецька Руська Бєсїда“ має єму головно багато завдячувати. Він був єї властивою душею, єї реформатором. Побачивши, що вона не сповняє свого завданя, а є лише простим касином, перетворив єї враз з иньшими в діяльне товариство літературне. Та не тільки около „Руської Бєсїди“ заслужив ся він, але й около всїх иньших буковинських товариств руських, де був всюди і завсїгди правдивим членом-робітником.

Перші праці єго являють ся в 1875 р. Від того року став П-ич поміщати руські вірші, а далї руські і нїмецькі статї в „Bukowiner pädagogische Blätter“ та дещо в „Ластівцї“, „Руській Хатї“, „Родимомъ Листку“ і в иньших часописях. Від 1880 р. до 1892 укладав він буковинські калєндарї, в 1878 р. уложив руський „Букварь“, відтак частє граматики і I читанку для шкїл народних, методику науки „Читаня и писаня“, — а вкінци фонетичні книжки шкїльнї: „Читанка для шкїл народних“ [Часть I. Буквар], — „Читанка і граматика для шкїл народних“ [Часть II, для 2-ої класї] і методичний поратник під заг. „Наука читаня і граматики в 2-їм році шкїльнїм“. Від р. 1885 редагує він „Бібліотеку для молодїжи, мїщань и селян“, котра сєго року виходить під заг. „Ластівка“, а також в комітеї редакційнім часописи „Буковина“ на працював ся він аж до відходу на нову посаду в Чернївцї. Заходом єго вийшли 2 книжочкї „Изданїя Руськой Бєсїды“ р. 1879, далї „Привїтна пїсня Цїсарєвичови“, „Розмова Розумовича“, „Чума горівчана“, „Руська азбука“ і иньшї. Спершу писав він язиковою мїшаниною, званою у нас „язичємъ“, але дальшї студїї історичнї й язиковї викликали у него рішучу зміну єго поглядів національних.

За єго спївдїлом засновано в Чернївцях товариства „Народний дїя“ і „Руська Школа“ та отворено кільканаїцять сїльських Читалень, кілька товариств „Власна Помїч“, уряджено одну вандрївку руської молодїжи по Буковинї і видруковано „Альманах“ академічного товариства „Союз“.

Ом. П-ич родив ся 18 и. ст. серпня 1856 р. в селї Дорнї-Ватрї, кїмшолонгського повіту. До гїмназїї ходив в Чернївцях. Зложивши в р. 1877 екзамєн арїлости, став зараз учителем при мїській школї в Чернївцях, відтак управителем шкולי, далї надучителем, а в р. 1891 повітовим шкїльним інспектором в Серетї. Сєго року іменував єго мїністер просвїти шкїльним інспектором в Кїцманї.

Ш Т У К А.

Ілюстрована Україна. „Нива“ р. 1894. Ч. а 18—30.

Отъездъ княжны Анны, дочери вел. князя Ярослава Мудрого, во Францію для вѣнчанія съ королевемъ Генрихомъ I. — Бар. Кьодта [18, 420].

До початку XIII в. Україна, хоч і стояла на краю європейського історичного свїта, єдначе далеко тіснїйше була звязана з внутрїшнім житєм сусїдних європейських країв, нїж після половини XIII в., коли на Україну напала татарська орда і на чимало віків віддалила нашу вітчизну від житя європейського Заходу. В першї віки історичного житя Українї, наші князі їздили в сусїдні краї, відвідували Византію, вступали в подружя з грецькими, угорськими і нїмецькими князями; напва-

ки — чужосторонні князі, королі і графи шукали собі жінок в наших княжих сім'ях. Так король Генрик I. французький подружився з княжною Ганною, другою дочкою Ярослава Мудрого. З французьких літописів довідуємося, що вона жила щасливо з чоловіком 12 літ, і по його смерті, в 1060 р., вступила до монастиря. Однак не витерпіла жити чернечого, і по двох роках віддала ся за графа де Крені. Син її, з подружжя з Генриком, Пилип, царював щасливо і, до самої смерті матери шанував її дуже.

Український кобзарь — Іжакевича [23, 533].

Сліпий кобзар іде з повожатим.

Козакъ-бандуристъ — Осина Брандта [25, 585].

На білому коні іде козак, пригріваючи собі на бандурі. За ним тягне ся юрба козаків.

Водяная мельница — Іжакевича [27, 633].

Млин дідуся Уласа заздво подивляв дотепний внук Івась, великий вигадник на усіх штуки. Довго приглядав ся він, як ревує струя, вирвавшись з гатки ріки, з шумом б'ючи в лопати млинського колеса, обертає його, і разом з ним приводить в рух усю механіку, що перемінює зерно в крупу і муку. Захоплює Івасеві самому збудувати собі млин, і ось, знайшовши потічок, він поклав на него колесо з двох скіпок, котре швидко почало обертатися від падаючої на него струї води і стоїть наш механік-самоук — не падаєть ся на свою штуку, придумуючи, як би і далі зладити усе так, як у дідуся Уласа.

У корчмі — Іжакевича [29, 685].

Талановитий наш земляк зобразив на малюнку сцену живу, що тріскає гумором. Магічна сила фляшки, що висить над розваленим дахом корчми, притягнула бравого козака, котрий іде на коні. Чутком коршмареві доволі одного звука кіньських копит, щоб вже бути готовим вивести на перше візана фляшину горівки і закуску. Статна фігура Уадія, що тактне труною, коршмар в своїм довгім халаті, і весь оточуючий пейзаж передані артистом реально і правдиво, так і дишать Україною колишніх часів.

НАУКА.

Фонетична правопись в ц. к. судах. Рескриптом з 28. червня 1894 Ч. 13095 розпорядив ц. к. міністер справедливости усім ц. к. судам в окрузі львівського вишого краєвого суду уживати в руській мові правописи фонетичної Дотичний рескрипт гласить в оригіналі: „Das Justizministerium findet nach gepflogener Rücksprache mit dem k. k. Ministerium für Cultus und Unterricht die Einführung der phonetischen Schreibweise in der ruthenischen Sprache bei allen Justizbehörden des Lemberger Oberlandesgerichtssprengel anzuordnen und denselben die Anschaffung des vom galizischen Landeschulrathе herausgegebenen Regeln und Wörterverzeichnisses „Руська правопись“, in welchem die Grundsätze der phonetischen Schreibung festgestellt sind, ferner des von Dr. Constantin Lewicki herausgegebenen deutsch-ruthenischen Wörterbuches der rechts- und staatswissenschaftlichen Terminologie aus dem Amtspraschale zu empfehlen. — Das löbliche k. k. Oberlandesgerichts-Praesidium wird ersucht von diesem Erlasse alle unterstehenden Behörden in Kenntniss zu setzen und die Befolgung desselben bei Gelegenheit der Amtswisitationen zu überwachen“. Президиум ц. к. вишого суду краєвого у Львові подаючи сей рескрипт до відомости підрядних судів додає ось що [подаємо в перекладі з польської мови. Ред.]: „Ч. 5493 пр. О тім рескрипті Вис. ц. к. міністерства справедливости з 28. червня 1894 Ч. 13095 повідомляє ся усі підрядні ц. к. суди колегіальні, повітові і мійськоделеговані Галичини східної; а Президиум судів колегіальних звизав ся, щоби при нагоді візитації підрядних судів мали надзір над виконаннем сего рескрипту. Рівночасно уділяє ся усім Президиум судів колегіальних і підрядним судам по однім примірнику набутих тутешньою президією в ц. к. Видавничстві книжок шкільних правил руської правописи під І. — Що тикає ся виданого д-ром Костем Левіцьким Словаря німецько-руського термінології правничої і адміністративної зауважає ся, що ціна книгарська того словаря вносить 3 зар. 50 кр., що однак для судів зняжено сю ціну на суму 2 зар. 70 кр. без коштів пересилки, котрі вносять 30 кр. З президиї ц. к. вишого суду краєвого у Львові, 15. липня 1894. Симонович в. р.“

Редактор части літературно-наукової: **Василь Луквич.**

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Луквич.

а) книжки.

Старинна історія Галичини. Написав Омелян Партицький. Том перший. [Від VII-ого віку перед Христом до року 110 по Христі.] — У Львові, 1894 р. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка. Стор. 372+XVI. в 8-ку. Ціна 3 зар.

Зміст: Передне слово. I. Тракія яко правітчина Славіян. А. Несторова Ілірія. Б. Старинна Тракія. I. Числова сила Траків; їх племенні назви. 2. Добровільна смерть Тракийцінки на могилі мужа. 3. Свадебні звичаї у Траків. 4. Похоронні звичаї у Траків. 5. Траки — наймузикальніший нарід старого світа. Орфей і его пісні. 6. Траки — нарід справедливий. 7. Зверхній вигляд Траків. В Мітології Траків: I. Основна думка трацької релігії. 2. Трацький бог війни Арес. 3. Трацький бог Діо (Діоніз). 4. Бог сонни — Білбог (Аполло). 5. Трацька богиня любови і весіль — Афродіта (Лада). 6. Богиня місяця і ловства — Артеміда. 7. Що означала назва Трак? II. Іетія. Край і нарід. I. Найдавніші вісти про Іетів і їх край. Границі Іетів. 2. Іети яко номади. Значене слова „Іет“. Перехід до життя осілого. Громадські общини. 3. Іетські жінки. 4. Вибірні королі Іетів. 5. Іети — найхоробріший з помежи Траків. 6. Восана штука у Іетів. 7. Іети-мужчини. 8. Доми у Іетів. Господарські згряди. Чим Іети жили ся? 9. Трацькі і іетські беси (жерці-віщуни). Их оражуни і повага у народу. 10. Науки і письменність у Іетів. Діячого беси віщуни звали ся також чортами? Значене назв „бес“ і „чорт“. Верхні божества Іетів: I. Білбог. II. Зельман. III. Скитія. Край і нарід. Геродотово Скитія. I. Простор скитського краю. Старинні назви: Поляки, Україна, Славута (Дністер). 2. Ріки Скитії. 3. Скитські племена і землі. Різні назви Скитів: I. Таріти. II. Киммери. III. Свити-Латині (Лати, Лоти). Релігія Скитів: I. Божество огню — Табіті. II. Зевс Скольотів — Папайос. III. Богиня землі — Анія IV. Бог пастирів і музики — Іойтоспрос. V. Небесна Афродіта — Артїмпаса. VI. Скитів бог — Гераклій VII. Бог війни — Арес. VIII. Бог моря — Таміаасада. Сусіди Скитів: 1. Атаріси. 2. Неври. 3. Андрофати. 4. Меланхлени. 5. Будиви. 6. Савромати. IV. З історії Іетів. I. Девятий вік перед Христом. II. Осьмий і сьмий вік перед Хр. III. Шестий вік перед Хр. IV. Пятый вік перед Хр. V. Четвертий вік перед Хр. VI. Третій вік перед Хр. VII. Другий вік перед Хр. VIII. Перший вік перед Хр. XI. Перший і початок другого віку по Хр. Додаток. I. Якої народности були Даки? II. Якої народности були жителі римської Дакії? III. Куди ішла границя меж римської Дакією а Галичною? IV. Племена давньої Галичини на північ і схід від римської Дакії. V. Назви племен в сходу і західній Галичині. VI. Ляхами звали ся у нас початково Іермани. VII. Хто були Уни (Юни, Юнаки)? VIII. Старинні назви наших рік. — Річевий перегляд. Язикові розсліди. Послowo.

Роберт Брюс король шотланський. Шотланська легенда. Зложив Леся Українка. Видав Михайло Павлик. — В Коломиї, 1894. З друк. Яна Брука і Сп. Стор. 22 в 16°. Ціна 5 кр. (Посвята дядькові Михайлови Драгоманову).

Оповідання про заздрих богів написав Михайло Драгоманов. Передрук із „Хлібороба“. — В Коломиї, 1894 р. Заходом М. Павлика. З др. Яна Брука і Сп. Стор. 54 в 16-ку. Ціна 12 кр. [Посвятає ся М. Павлику].

Зміст. 1. Початок думок про заздрих богів. 2. Грецькі оповідання про бога Зевса, півбога Прометея та жінку Пандору. 3. Жидівські оповідання про бога Яве і першу пару людей. 4. Пізніші перерібки оповідання про Зевса і Прометея. 5. Пізніші товмачини до оповідання про бога Яве і першу пару людей. 6. Поступ людський через наїку і вартість оповідань про Прометея.

Споминки Агапі Гончаренка, українського козака-священника. Видав М. Павлик. В Коломиї, 1894 р. З друкарні М. Білоуса. 36 стор. 16°. Ціна 10 кр.

Замітки до поеми Тараса Шевченка „Чернець“ написав Василь Щурат. Передрук зь „Діла“. — У Львові, 1894 р. Коштом автора. З друк. Наук. тов. ім. Ш-ка. 38 стор. 16°.

Наші дѣти (,) лѣкарській порадинок для руських матерей написав Осип Дакура. — [Книж. тов. Просвіта Ч. 171, а 8-а за 1894 р.] У Львові, 1894 р. 36 стор. вел. 16°. Ціна 10 кр. Зміст: Вступ. Дитина-невомля. Мати-положниця. Про купівлю немовляти. Як дитину впоивати. В що дитину вбирати. Про коліску і постіль. Чи добре то дитину колісати? Наньня. Чого ше треба до здоров'я немовляти? Чим і як дитину кормити? Коли дитину відлучувати? Чим приворилати дитину в часі сосаня. Мамка. Штучне кормлене дитини. Дитина хора. Перша поміч дітям в нагліх припадах.

Моя бродсна Одиссея. (Споминка з виборів 1894 р.) Михайла Павлика. — В Коломиї, 1894 р. 56 стор. 16°.

З сина Числох розслаєно додаток: „Словарь російсько-український“, том II-ий, арк. 13-ий.